

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного
управління та національної безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота на правах
рукопису

Ліхова Тетяна Петрівна

УДК 159.942:355.01

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Психологічні особливості мотиваційної сфери творчої особистості

Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня **магістр**

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ліхова Т.П.

Керівник роботи:

Коломієць Тетяна Володимирівна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології

Висновок кафедри психологіїза результатами попереднього захисту: **Ліхової Тетяни Петрівни**

Протокол засідання кафедри

№ _____ від «___» _____ 2022 року

Завідувач кафедри психології

доктор психол.наук, професор

(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Журавльова Л.П.

(прізвище, ім'я, по батькові)

«___» _____ 2022 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботиЗдобувач вищої освіти **Ліхова Тетяна Петрівна** захистив(ла)

(прізвище, ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Ліхова Т. П. Психологічні особливості мотиваційної сфери творчої особистості. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» спеціальності 053 «Психологія». – Поліський національний університет. Житомир, 2022 р.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень присвячених вивченню мотиваційної сфери творчої особистості. З'ясовано, що існує два основні підходи до феномену творчості: як набір здібностей особистості та людську природу. На основі узагальнення підходів до мотиваційної сфери творчої особистості побудовано модель, в якій визначено психологічні чинники творчості: ризиковість, прагнення успіху та прагнення визнання серед інших людей. Здійснено емпіричну перевірку даної моделі. Виявлено статистично значущі взаємозв'язки між показниками творчості і мотивації успіху. За результатами теоретичного та емпіричного етапів дослідження розроблено програму психологічного сприяння розвитку творчої особистості.

Ключові слова: творчість, творча особистість, ризиковість, прагнення успіху, уникання невдач, афіліація, підлітковий вік.

SUMMARY

Likhova T. P. Psychological features of the motivational sphere of creative personality. - Qualification work on manuscript rights. Qualification work for obtaining the Master's degree, specialty 053 "Psychology". – Polis National University. Zhytomyr, 2022

The qualification work contains the results of own research devoted to the study of the motivational sphere of the creative personality. It was found that there are two main approaches to the phenomenon of creativity: creativity as a certain set of personal abilities and creative personality, which a person is born with by nature and can develop in the process of functioning. Based on the generalization of approaches to the motivational sphere of a creative personality, a model was built in which the psychological factors of development, such as risk-taking, the desire for success, and recognition among other people, are defined. Empirical verification of this model was carried out. Statistically significant relationships between indicators of creativity and success motivation were revealed. Based on the results of the theoretical and empirical stages of the research, a program of psychological assistance in the development of a creative personality was developed.

Key words: creativity, creative personality, risk taking, striving for success, avoiding failure, affiliation, adolescence.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ	9
1.1. Підходи до мотиваційної сфери особистості в психологічній науці	9
1.2. Поняття творчої особистості у психології	13
1.3 Теоретична модель особливостей мотиваційної сфери творчої особистості	19
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ	26
2.1. Методологічні основи дослідження мотиваційної сфери творчої особистості	26
2.2. Організація, процедура та методи дослідження мотиваційної сфери творчої особистості	28
2.3. Аналіз результатів дослідження мотиваційної сфери творчих підлітків	30
2.4. Аналіз взаємозв'язків між показниками творчої особистості та складовими її мотиваційної сфери	37
Висновки до розділу 2	39
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	41
3.1. Методичні та методологічні засади розробки тренінгу творчості	41
3.2. Тренінг розвитку творчої особистості	45
Висновки до розділу 3	52
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

Актуальність доповіді. Проблема творчості стала настільки актуальною сьогодні, що цілком справедливо вважається «проблемою століття». І західні, і українські психологи працюють над цією проблемою вже кілька десятиліть намагаючись знайти бодай-які натяки на жорстко працюючі закономірності, але феномен творчості весь час виходить за межі точного психологічного експерименту. Що вже й казати про саму творчу особистість, яка стала чи не найбільшою загадкою для дослідників творчості.

Проблема розвитку творчої особистості нерозривно пов'язана з певним історичним періодом в який вона вивчається з його особливим способом життя, образом світу, вимогами суспільства, науковими відкриттями та соціальними рамками «нормальності». Потреби самопрояву, які виникають у процесі діяльності творчої особистості завжди розвиваються на фоні актуальних потреб суспільства, у зв'язку з чим, виникають нові вектори розвитку наукового уявлення про творчу особистість в цілому та продукти її творчої діяльності зокрема. З огляду на це актуалізується потреба створення динамічної моделі формування творчої особистості у сучасному суспільстві.

Всі перераховані вище міркування вказують на актуальність і важливість проведення дослідження, яке дозволило б виявити психологічні особливості мотиваційної сфери творчої особистості, що і зумовило вибір теми нашої кваліфікаційної роботи.

Дослідженням феномену мотиваційної сфери займалися як зарубіжні, так і вітчизняні психологи. Так, мотивацію у якості компоненту діяльності у своїх дослідженнях розглядали Дж. Аткинсон, В. К. Вілюнас, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, Д. Макгрегор, М. Матюхіна, А. Маслоу, Л. Портер, К. Левін, Г. Олпорт, К. Платонов, Дж. Роттер, С. Рубінштейн, Е. Толман, Х. Хекхаузен та ін. Ще у низці праць, авторами яких є В. Асєєв, Є. Ільїн,

Т. Кудріна, Д. МакЛелланд, О. Тихомиров, Х. Хекхаузен, М. Ярошевський та ін., показано як впливає мотивація на ефективність діяльності.

Фундаментальні дослідження у психології творчості велися Д. Богоявленською, Г. Воллесом, В. Моляко, П. Торренсом, Дж. Едвардс-молодшим Гілфорд, В. Ротенбергом а ін.

Щодо питань творчої особистості, то складність даного феномену вимагає комплексного дослідження проблеми, тому її вивчали не лише в межах психологічної науки, але й мистецтвознавства, культурологічних досліджень і навіть кібернетики.

Об'єкт дослідження: психологічні особливості творчої особистості.

Предмет дослідження: мотиваційна сфера творчої особистості.

Мета дослідження: теоретично вивчити та емпірично виявити психологічні особливості мотиваційної сфери творчої особистості.

Гіпотеза дослідження: існує прямий взаємозв'язок між рівнем мотивації до успіху та творчими здібностями особистості.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми мотиваційної сфери творчої особистості.
2. Організувати та провести емпіричне дослідження особливостей мотиваційної сфери творчої особистості на етапі її становлення (в підлітковому віці).
3. Розробити програму розвитку творчої особистості.

Методологічною та теоретичною основою нашого дослідження стали фундаментальні засади системно-стратегіальної концепції творчості та обдарованості української наукової школи В. Моляко. В частині мотиваційної сфери особистості методологічними засадами дослідження стали праці В. І. Ковальова, Д. МакЛелланда, Р. С. Нємова, Х. Хекхаузена.

Методи та організація дослідження. У ході дослідження були використані загальнонаукові методи. Зокрема, теоретичні (аналіз, синтез,

узагальнення, систематизація, класифікація, порівняння, структурування, моделювання), емпіричні (анкетування, тестування), кількісної обробки даних (визначення середніх значень, відсоткових співвідношень, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена для виявлення кореляційних зв'язків між досліджуваними показниками мотиваційної сфери, U-критерій Манна-Уїтні для виявлення відмінностей між вибірками досліджуваних, дисперсійний аналіз для з'ясування типологічних відмінностей досліджуваних за показниками мотиваційної сфери особистості).

Надійність та вірогідність дослідження забезпечувалися застосуванням методів, які відповідають меті та завданням дослідження, поєднанням кількісного та якісного аналізу, використанням методів математичної статистики.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження: полягають у побудові авторської моделі психологічних особливостей мотиваційної сфери творчих особистостей на етапі їх становлення.

Практичне значення отриманні в результаті виконання наукової роботи дані про особливості мотиваційної сфери творчих особистостей, можуть бути використані психологами шкіл, ліцеїв, центрів творчості, для створення програми, що сприятиме підвищенню рівня мотивації, а також керівники гуртків з метою цілеспрямованого розвитку творчого потенціалу своїх вихованців.

Апробація. Результати дослідження апробовано на I Науково-практичній конференції молодих вчених «Психологічна безпека особистості в умовах сучасних суспільних викликів», (Житомир, 2022).

Публікації. Ліхова Т. П. Психологічні особливості мотиваційної сфери творчої особистості. Психологічна безпека особистості в умовах сучасних суспільних викликів. Збірник наукових праць [За матеріалами I Науково-практичній конференції молодих вчених (м. Житомир, 16-17 листопада

2022року)] / Ред.: колегія Л. П. Журавльова. М-во освіти і науки України Поліський національний університет – Житомир , 2022 – прийнято до друку.

Ліхова Т. П. Теоретична модель мотиваційної сфери творчої особистості. Психологічна безпека особистості в умовах сучасних суспільних викликів. Збірник наукових праць [За матеріалами I Науково-практичній конференції молодих вчених (м. Житомир, 16-17 листопада 2022 року)] / Ред.: колегія Л. П. Журавльова. М-во освіти і науки України Поліський національний університет – Житомир , 2022 – прийнято до друку..

Структура та обсяг роботи: вступ, основна частина, яка включає три розділи з підрозділами, висновки, список використаних джерел.

Загальний обсяг роботи становить 73 сторінки, основний текст розміщено на 51 сторінці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Підходи до мотиваційної сфери особистості в психологічній науці

Перші згадки про різні складові мотиваційної сфери людини зустрічаються ще в античній літературі. Зокрема відомий філософ тогочасного періоду Демокріт розглядав потреби людини як рушійні сили, що не лише активують емоційні переживання, які, в свою чергу спонукають нас до діяльності, але і демонструють вищість людини над, скажімо, представниками світу тварин. Його соратник Арістотель вважав, що наші прагнення завжди взаємопов'язані з ціллю, яка у формі образу чи думки відображає об'єкт, що для людини має певне значення (позитивне або негативне). З іншого боку, усі прагнення визначаються потребами та почуттями, які є з ними пов'язані. До таких почуттів може належати, наприклад, задоволення чи незадоволення, за допомогою яких відбувається оцінка впливу даного об'єкта на життєдіяльність суб'єкта.

Пізніше, Б. Спіноза головною спонукальною силою поведінки назвав афекти, до яких передусім відніс потяги. Усвідомлений же потяг перетворюється у бажання [за 21]. Н. Г. Чернишевський, а потім і А. Маслоу, з розвитком потреб пов'язували розвиток пізнавальних здібностей. Зокрема, морально-естетичні потреби можуть актуалізуватися тільки після того, як задоволені органічні [15].

Сучасні словники психологічних термінів визначають потребу як:

- «необхідність у чомусь» [47, с. 128],
- «форму зв'язку живих організмів із зовнішнім світом, джерело їх активності (поведінки, діяльності)» [57];

– «внутрішні сутнісні сили організму спонукають його до здійснення якісно визначених форм активності, необхідних для збереження і розвитку індивіда і роду» [21, с. 352].

За Є. П. Ільїним потреби можуть бути органічними та особистісними. Перші – це нужда організму в чомусь, нестача чогось. Другі – це «переживання стану внутрішньої напруги, що виникає внаслідок відображення у свідомості нужди та спонукає психічну активність, пов'язану із цілепокладанням» [21, с. 352]. При цьому нужду Є. П. Ільїн визначає як відчуття нестачі чогось необхідного

У відповідності до діяльнісного підходу В.А.Роменця, задоволення потреб відбувається у процесі діяльності [51]. Важливо, що між задоволенням потреби та включенням її у певну діяльність виникає ще один феномен, який, так би мовити, визначає бути дії чи не бути. Цей феномен у психології прийнято називати мотивом. Різні автори визначають його як:

- «матеріальний або ідеальний «предмет», який спонукає і спрямовує на себе діяльність або вчинок, сенс яких полягає в тому, що за допомогою мотивів задовольняються певні потреби суб'єкта» або «психічний образ даного предмета» [51, с. 229];

- відчуття необхідності, бажання, страху тощо, що спонукає індивідуума до дії;

- «спонукальна причина дій та вчинків людини» [41, с. 96];

- «спонукальна причина дій та вчинків людини, зумовлених об'єктивними потребами» [40, с. 139]

- «складне психологічне утворення, що спонукає до свідомих дій та вчинків і слугує їм основою» [19, с. 344].

- «ціннісна диспозиція вищого порядку, що не відіграє вирішальної ролі у підтриманні функціонування організму» [54, с. 38].

Складності мотивам надає той факт, що вони можуть підсилювати або послаблювати один одного, вступати у взаємні протиріччя і в суперечності.

Саме тому феномен мотивації є «складним актом, що вимагає аналізу та оцінки альтернатив, вибору й ухвалення рішень» [39, с. 198–199].

Мотиви можуть розвиватися не тільки шляхом збільшення їх кількості та характеру взаємовпливів, але й утворюючи своєрідну ієрархію відповідно до суб'єктивної значущості. Варто зауважити, що ті мотиви, які спрямовані на задоволення елементарних потреб, підпорядковуються соціальним і духовним мотивам, які є вищими [21, с. 198–199].

Таким чином мотивом є потреба, яка є усвідомленою і поєднується з прагненням її задовольнити.

Втім мотиваційна сфера особистості не обмежується лише потребою, нуждою і мотивом. Перед переходом до дій є ще один елемент ланцюга – намір. У психології намір прийнято розглядати з двох позицій: «намір як інтенція, тобто іманентна спрямованість свідомості на свій предмет, незалежно від того, чи є цей предмет реальним чи лише уявним» [57, с. 156]; та «намір як свідоме рішення, що виконує функцію спонуки та планування поведінки чи діяльності» [57, с. 238]. За О. М. Леонтьєвим, такий намір є цільовим задумом дії [26]. Намір функціонує у поєднанні з явищем волі [57, с. 100]. Це пов'язане з тим, що після завершення процесу формування наміру буде він реалізований чи ні визначає саме процес волі.

Щоб питання мотиваційної сфери особистості було з'ясованим залишається охарактеризувати ще один її елемент - мотивацію. Термін «мотивація» вперше було використано А. Шопенгауером у статті «Чотири принципи достатньої причини» [за 21, с. 65], пізніше ним почали користуватися для пояснення причин поведінки людини.

Існуючі визначення даного феномену розглядають мотивацію з точки зору однієї з двох позицій:

- структурної: як сукупність чинників або мотивів (Л. А. Лєпіхова, В. Д. Шадріков та ін);
- динамічної: як процес, механізм [21, с. 65].

Цікаво і вичерпно розглядає феномен мотивації Х. Хекхаузен. Науковець описує його через «динаміку взаємодії безлічі чинників в конкретній взаємодії людини з середовищем, включаючи досвід цілепокладання» [64].

З точки зору вчинкової теорії, яка притаманна сучасній українській психології (В. А. Роменець, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко та ін.), «мотивування постає як більш-менш тривалий процес активації спонукальних сил поведінки та діяння особистості» [39, с. 245]. За В. А. Роменцем мотивації призначена для переборення внутрішніх суперечностей на користь певної дії - вчинку. Відповідно, на думку автора, «психологічним ядром мотивації є боротьба мотивів» [55, с. 30].

Таким чином, мотиваційна сфера особистості представляє собою сукупність її нужд, потреб, бажань, мотивів та намірів, що використовуючи механізм волі сполучає мотиваційну сферу з конативною.

Як уже зрозуміло, чітке й несуперечливе визначення поняття «мотиваційна сфера особистості» у сучасній психологічній науці відсутнє. Під нею розуміється:

- уся сукупність «мотиваційних утворень, що є у даної людини: диспозицій (мотивів), потреб, цілей, атитюдів, поведінкових патернів, інтересів» [32, с. 466];

- складна система «різнохарактерних мотивів (мотиваційних установок, потреб, інтересів тощо), що відображають різні сторони діяльності людини і її соціальні ролі» [19, с. 344].

- ядром особистості [21, с. 20].

Таким чином, в сучасній психологічній науці немає єдиновизнаного підходу як до розуміння мотиваційної сфери в цілому, так і до її складових. Втім усі науковці, які коли-небудь займалися вивченням цієї особистісної підструктури, вказували на складність її організації і унікальну важливість для організації процесу діяльнісної самореалізації людини на різних етапах життєвого шляху.

1.2. Поняття творчої особистості у психології

Перед тим, як приступити до аналізу сутності творчої особистості у різних психологічних теоріях та підходах варто з'ясувати чим є сама творчість. Який зміст вкладають у це поняття представники різних психологічних підходів та шкіл.

Передусім варто зауважити, що феномен творчості завжди викликав цікавість утворців науки усіх епох, піднімаючи бажання створити всепояснюючу «теорію творчості».

Особливо бурхливо даний процес почав розвиватися на стику XIX - XX століть. Величезна кількість досліджень, які накопичилися в той час дозволила виокремитись окремій сфері, яку почали називати «наука про творчість»; «теорія творчості», «психологія творчості».

Ми уже вказували на важливість культурно-історичних умов для визначення специфіки продуктів творчості. Так от яскравим прикладом даного впливу є друга половина XX століття, коли відбулася науково-технічна революція, яка створила передумови для нового етапу у появі досліджень творчості. Це пов'язано з тим, що внаслідок НТР людям довелося шукати відповіді такі питання, яких раніше ніхто і ніколи не ставив, відповідно і попередні алгоритми пошуку відповідей на них не працювали. Саме тому в той період почали активно з'являтися нові види мистецтва, а продукти цієї творчості стали більш доступними для людей.

Аналізуючи даний феномен Д. Б. Богоявленська[2] першою запропонувала розглядати творчість як вихід за рамки звичного. Втім, як критично зауважила С. В. Максимова [19], в такому випадку поняття творчості практично збіглося з поняттям «неадаптивної активності», адже тоді дії хулігана, злочинця, дії яких також виходять за рамки звичного, можна буде вважати актом творчості, що буде не зовсім коректним відносно реальних творів мистецтва.

Сама ж С. В. Максимова розглядає творчість як єдність неадаптивної і адаптивної активності. В результаті неадаптивної активності спонтанно виникає поле видимих, але ще не реалізованих можливостей – поява нового образу, ідеї, проблеми, а в результаті адаптивної активності – реалізація творчого потенціалу: досягнення мети, втілення ідеї, вираз образу, тобто створення творчого продукту [21].

Відносно того, що є джерелом творчості, яка його роль в життєдіяльності і розвитку людства, висловлюються різні точки зору.

У психоаналітичній теорії (З. Фрейд, К. Юнг) розглядається два такі аспекти творчості як мотивація і підсвідомі елементи творчості. З. Фрейд[за 17] пов'язував мотиви творчості потягом до життя (у вигляді Еросу), що походять від сексуальних потягів. Творчість, якщо розглядати її з такої позиції, є актом десекуалізації - вивільнення сексуальної енергії у формі творчої діяльності. Варто зауважити, що в продукти творчості транслуються витіснені прагнення і переживання. Даний процес З.Фрейд описав як сублімацію.

Іншим важливим аспектом психоаналітичної теорії є відведення важливого місця в творчому процесі саме процесам підсвідомості, які у відображають несвідомі психічні процеси. Несвідоме, за З. Фрейдом, є самою «творчою» частиною психіки. К. Юнг[за 17] стверджував, що у несвідомому криються зародки усіх майбутніх психічних ситуацій, нових думок, відкриттів, витворів мистецтва. Воно є хранилищем творчого дару, творчого натхнення. Юнг навіть виділяв в людині творче начало, яке може перебувати в антагоністичних стосунках з особистісним. Таким чином, психоаналітична теорія розглядає творчий дар як рок, який не керується ані свідомістю, ані волею людини.

З позицій гештальтпсихології творчість є об'єднанням в мисленнєвому процесі розрізнених фактів в єдине ціле, коли окремі фрагменти знання, які зберігаються в пам'яті починають взаємодіяти, що призводить до появи нових унікальних образів або осяяння.

В межах когнітивної теорії Дж. Келлі творчість розглядається у якості альтернативи передбачуваному, банальному. Келлі став розробником оригінальної теорії творчості і творчої особистості. Він вперше описав альтернативне гіпотетичне мислення. З позиції Келлі кожна людина є дослідником, вченим, який творчо взаємодіє зі світом, інтерпретуючи світ, переробляючи інформацію, трансформуючи її у внутрішню картину світу, прогнозуючи події. Життя людини - це дослідження, постійне висування гіпотез щодо реальності, за допомогою яких ми намагаємося передбачати події та контролювати їх. Картина світу є гіпотетичною, і люди формулюють свої власні припущення, перевіряють їх, тобто здійснюють ті ж розумові дії, що і вчені в процесі наукового пошуку. Відтак усе наше життя є процесом творчих досліджень.

Не менш оптимістичний погляд на природу творчості, характерний для гуманістичної психології. Цікаво, що фундамент даного підходу до вивчення творчості закладено відомим учнем З.Фрейда, психоаналітиком А. Адлером [за 17]. Він вважав, що кожна людина від самого початку наділена творчою силою, за допомогою якої вона управляє своїм життям і вибудовує власний стиль. Механізм компенсації, який був центральним елементом в дослідженнях А. Адлера, розглядає творчість (науку, мистецтво, інші галузі культури) як спосіб компенсації людиною своїх недоліків. Творче Я кожної людини, впливає на усі елементи людського досвіду і робить людину автором власного життя і творцем своєї особистості.

Творчість як спосіб життя, а людину, як його творця розглядають Е. Фромм, Г. Олпорт та ін. Зокрема Е. Фромм, визначає творчість як здатність «дивуватися і пізнавати, вміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, це націленість на відкриття нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду» [62, с.58].

За А. Маслоу, «творчість - універсальна функція людини, яка веде до всіх форм самовираження » [33, с.29].Здатність до творчості є вродженою, вона

закладена в кожній людині і не вимагає спеціальних талантів, тому творчими можуть бути і безхатьки, і політики, і бізнесмени. Втім більшість людей втрачає цю здатність у процесі «окультурення». З-поміж іншого це є й наслідком здобуття освіти [19].

К. Роджерс [за 21] наголошував, що уже саме життя і процес сприйняття світу є актами творчості. Причину дефіциту творчості в сучасному суспільстві він вбачав в існуючій системі освіти, яка орієнтована на середньостатистичну особистість і під її стандарти «підганяє» усіх, хто в них не вкладається. К. Роджерс розглядав творчість як універсальне явище: «Немає суттєвої різниці в творчості при створенні картини, літературного твору, симфонії, винахід нових знарядь убивства, розвитку наукових теорій, пошуку нових особливостей в людські відносини або створенні нових граней власної особистості » [21].

Вивчаючи умови творчої діяльності К. Роджерс ділив їх на внутрішні і зовнішні [21]. До внутрішніх умов було віднесено:

- 1) екстенціональність (відкритість новому досвіду);
- 2) внутрішній локус оцінювання;
- 3) здатність до незвичайного поєднання.

Зовнішніми умовами творчості є:

- 1) психологічна безпека і захищеність (визнання безумовної цінності індивіда, створення обстановки, в якій відсутнє зовнішнє оцінювання);
- 2) психологічна свобода самовираження.

Творчість, з точки зору Д. Б. Богоявленської, є ситуативно нестимульованою активністю, що виявляється в прагненні вийти за межі заданої проблеми [2].

З точки зору теорії розвитку творчої особистості Г. С. Альтшуллера [17] здатність до творчості є не талантом людини, а її природою. Автор розглядав творчість як норму людського буття. Відповідно до даного підходу, творчі здібності є у всіх, але творчий «генетичний скарб »сам по собі не відкриється, поки не виникне потреба у суспільства і не з'явиться можливість реалізації у

особистості. Творчість реалізується внаслідок інтелектуальної та духовної діяльності людини. Інтелект дає «нове слово», тобто інформацію, яка раніше не сприймалася під таким фокусом. Духовна ж діяльність – це є «генерація думок». Такий підхід акцентує увагу на необхідності стимулювання інтелектуальної та духовної діяльності впродовж усього періоду розвитку.

Частина дослідників взагалі заперечують існування особливих творчих здібностей. Вони вважають, що носієм творчості завжди є людина з певною комбінацією специфічних рис та мотивацією. Виходить, що якщо в процесі розвитку творчості формується специфічна мотивація і якості особистості, то швидше за все мова йде не про якісь особливі задатки, а про особливий тип особистості – творчої людини.

Творчі люди завжди вирізнялися з-поміж інших людей. Саме тому вони часто ставали об'єктами психологічних досліджень. Результати таких досліджень були узагальнені у дві кардинально протилежні позиції: талант це найвища міра розвитку людської особистості, ознака психічного здоров'я. За другої позиції все з точністю до навпаки: талант є ознакою хвороби.

Останню точку зору часто пов'язують з іменем пов'язана з ім'ям Чезаре Ломброзо. Втім цікаво, що Ломброзо абсолютно не ототожнював творчу і божевільну особистість. Але деякі його емпіричні приклади дійсно зовсім не двозначно звучать в унісон з даною позицією: «Сивина і облісіння, худоба, а також погана м'язова і статева активність, характерна для всіх божевільних, дуже часто зустрічається у відомих філософів, видатних мислителів. Крім того, мислителі, поряд з божевільними, характеризуються: постійне переповнення мозку кров'ю (гіперемія), сильна лихоманка в олові і охолодження кінцівок, схильність до гострого хвороби мозку і слабка чутливість до голоду і холоду» [2, с. 97].

У працях Ломброзо генії описуються як одинаки, які якщо навіть і мають сім'ю, то не переймаються будь-якими обов'язками. Даний автор звернув увагу і на той факт, що серед талановитих людей багато наркоманів і п'яниць. Для

прикладу він навів імена Мюссета, Клейста, Сократа, Сенеки, Генделя, По. Варто зазначити, що насправді даний список можна суттєво розширити, про що може свідчити вивчення біографій відомих особистостей. Навіть Зигмунд Фрейд, на роботи якого ми посилалися вище, також цілком справедливо міг би бути у даному списку.

Геніальні люди завжди болісно чутливі. У них спостерігаються різкі спади і злети в творчій діяльності. Вони є вкрай чутливими до соціальних стимулів на кшталт заохочення або покарання. Висновок, до якого він приходив, такий: геніальність і божевільня можуть поєднуватися в одній особі.

До сьогодні ведуться дослідження на користь спорідненості понять творчої та божевільної особистості. Даний напрям постійно поповнюється фактами, які доводять дану гіпотезу і розширюється список осіб, які з одного боку міцно увійшли в історію через свою геніальність, а з іншого – назавжди запам'яталися в своєму оточенні через свої дивацтва.

Разом з тим, є дослідження в яких спростовуються такі лінійні зв'язки. Зокрема Т. Саймонтон [за 2] провів власне дослідження і виявив, що серед геніїв кількість психічних хворих не більше, ніж серед основної маси населення і цей показник для обох груп становить близько 10%.

Такі широкі дискусії і полярні висновки призвели до розмежування різних видів творчості й, відповідно, різних груп творчих особистостей.

Так, у дослідженнях почали розрізняти наукову (пов'язану з відкриттям явищ і загальних закономірностей розвитку реального світу), технічну(пов'язану з практичним (технологічним) перетворенням дійсності), художню, музичну, літературну, педагогічну творчість (пошук і знаходження нового в сфері педагогічної діяльності) з різними їх підвидами. Між деякими з них існують досить тісні зв'язки [12].

У сфері мистецтва виокремили особливий вид творчості людей, які сприймають твори мистецтва, який назвали співтворчістю. Це процес

осягнення глибинного смислового значення (контексту, підтексту) на основі почутого або побаченого дійства.

Не менш важливим став ще один висновок стосовно того, що особливості творчої особистості екстраполюються у різні сфери людської діяльності. Це означає, що продуктивність творчої діяльності паралельно відбувається в різних сферах.

Разом з тим важливу роль в системі розвитку творчої особистості відводять саме мотиваційній сфері: мотивація, потреба, інтерес, пристрасть, імпульс, прагнення є невід'ємними елементами процесу отримання невідомого раніше, що результатом має винахід, відкриття, шедевр тощо.

Річ у тім, що різні потреби задовольняють різновіддалені цілі. Біологічні потреби не піддаються відстрокованому терміну їх задоволення. Крім того, процес задоволення соціальних потреб завжди обмежений рамками тривалості життя.

1.3. Теоретична модель особливостей мотиваційної сфери творчої особистості

Уся людська діяльність, і зокрема творча, є вираженням цілісної людської особистості. Особистість людини може проявити себе і найбільш повно реалізуватись у творчій діяльності.

У літературі з психології творчості все рідше зустрічаються спроби пояснити творчі досягнення людини через одну або декілька виділених психічних функцій (окрему здатність до творчого мислення та дії, наприклад, інтелект).

Література з проблеми творчої особистості настільки багата, що в одному дослідженні такого типу важко навести погляди всіх авторів, які займалися цією проблемою. Тому була зроблена спроба побудувати перелік ознак і властивостей, які найчастіше зустрічалися в описах творчої особистості в літературі, і тих, щодо значення яких немає повної згоди між авторами. Ідея

всебічного опису рис творчої особистості не оригінальна. Подібні спроби робили різні автори. Є проблеми, які досі викликають суперечки серед психологів, у тому числі західних, а також спроби різних авторів визначити психологічний механізм творчості та глобальну структуру особистості чи типологію творців.

Аналіз літератури на предмет виявлення специфічних якостей творчої особистості дозволив сформулювати перелік характеристик. Даний перелік був досить широким і нараховував понад сотню різних якостей. Ми здійснили відбір лише тих, які знаходяться в площині мотиваційної сфери творчої особистості:

- сильна мотивація;
- автономна когнітивна мотивація;
- відчуття обов'язку перед кимось або чимось;
- почуття гумору;
- висока задоволеність виконаною творчою роботою;
- багата та спонтанна експресія;
- естетичне ставлення до світу.

Деякі дослідники також зосереджувалися на спостереженні за поведінкою учнів або студентів із творчими здібностями і на основі цього робили висновки щодо їхніх особистісних рис. На відміну від досліджень видатних дорослих митців у різних сферах, вивчення дітей та молоді викликає занепокоєння щодо того, чи маємо ми справу з творцями, потенційними творцями чи людьми, які ніколи не будуть творчими. Якщо ж через ці побоювання відмовитися від вивчення цієї групи, це зменшить знання навіть про потенційно творчу особистість.

М. А. Босса помітила, що в групі творчих учнів характерні такі ознаки поведінки: схильність до ризику, сміливість, незалежність і самостійність, толерантність до фрустрації, чутливість, більше почуття гумору, ніж у інших людей, більш часта невідповідність нормам і правилам шкільної поведінки, і

частіший початок самостійної роботи ще до появи зовнішніх вказівок від інших (індивідуальний режим роботи), самостійне планування, багате висловлювання, здатність допомагати іншим, легке використання зовнішніх підказок та інформації.

Подана характеристика є однією з тих, що спростовують поширений стереотип творчої особистості, вкрай дезадаптованої та розчарованої. Найкреативніші старшокласники, як довели ці дослідження, були психічно здоровими, здібними, зрілими та добре справлялися з розчаруваннями.

К. Х. Вудтке та Н. Е. Валлон Р. С. також помітили, що творчі студенти були більш чутливими (відкритими) до подразників навколишнього середовища, ніж інші, і виявляли меншу вербальну ініціативу (вони рідше говорили вголос).

У свою чергу Дж. Мартинович зробив огляд американських досліджень особистості творчо обдарованих дітей та молоді. Творча дія розглядається в них як функціональний ефект взаємозв'язки емоційно-мотиваційних і когнітивних процесів, а також комплексних соціокультурних впливів на особистість. Проаналізовано результати емпіричних досліджень таких відомих авторів, як гол. Шефер, Д. Маккіннон, А. Роу та ін. Результати цих досліджень дозволяють зробити висновок, що деякі особистісні риси дорослих творців присутні також у потенційно творчої молоді (дітей). До них відносяться такі властивості, як: складність і здатність примирити та інтегрувати протилежні риси особистості, імпульсивність, прагнення до новизни, автономія та довіра.

У самооцінках найбільше цінувалась чутливість до почуттів інших допитливість, широкі інтереси, інтелект, винахідливість, теплота, незалежність, імпульсивність, оригінальність тощо.

У своїй концепції творчої обдарованості Т. Жук вирішив, що найважливішим у процесі творчості є спосіб постановки творчих завдань, які розробляє суб'єкт. Мотивацією для постановки цих завдань є інформаційна невідповідність реального стану та ідеальних стандартів щодо світу та себе.

Цікаву модель діагностики творчої особистості запропонував Ч. Носаль. Він використав поняття «творче ставлення» (вперше використане щодо творчості Е. Фроммом і осмислене як спосіб сприйняття, розуміння та реагування на проблемні ситуації) та особистісні характеристики творців, представлені Д. Маккінноном, К. Р. Роджерсом та Г. Г. Гофом. Проаналізувавши їх дослідження, він дійшов висновку, що до основних компонентів творчого ставлення (які в ньому взаємодіють) належать: структура, спрямованість та інтенсивність інтересів; ієрархія потреб і заснованих на них мотивів; динаміка емоційних процесів; зміст системи оцінка і самооцінка.

За Г.Гутманом [21] творча діяльність передбачає активізацію не тільки розумових процесів, але і динамічних сил, що призводять ці процеси в дію для виробництва чогось нового. А Сантьяго Рамон-Кахаль вважав, що дослідника відрізняють від інших людей не особливі інтелектуальні здібності, а його мотивація, яка об'єднує дві пристрасті: любов до істини і спрагу слави.

Усі вищезгадані дослідження дозволили побудувати нам теоретичну модель мотиваційної сфери творчої особистості.

Теоретична модель мотиваційної сфери творчої особистості.

В результаті узагальнення усіх наших попередніх напрацювань ми дійшли висновку, що у структурі мотиваційної сфери творчої особистості домінуючими є три складові – мотив гострих відчуттів внаслідок дій, які є своєрідним викликом усталеним нормам. Узагальнено ми дану складову назвали якістю особистості «ризиковість». Саме сукупність даних характеристик формує мотивацію ризикової поведінки творчої особистості.

Другою складовою мотиваційної сфери, яка вирізняє творчу особистість з-поміж інших це є спрага слави, прагнення йти всупереч нормам і правилам, щоб отримати такий результат, якого досі ніхто не отримував. Узагальнено ми назвали дану якість «амбіції». Саме даний спектр потреб, спонук та намірів формує мотивацію творчої особистості на успіх в творчому самовираженні.

І третя складова – це позиціонування себе в соціумі: не просто самовираження творчістю, а враження, яке справляється продуктами творчої діяльності або поведінковими проявами на інших людей. У цьому контексті для творчої особистості зовсім не важливо яким буде вектор цього враження. Навіть не важливо чи переживає творча особистість залежність від соціуму чи

протиставляє себе йому. Але просто необхідно, щоб були ті, хто буде реагувати на неї. Для творчої особистості особливо мотивуючими можуть бути конкуренція, відчуття духу змагання (коли хтось дихає в спину) або елементарна заздрість. Тому бути поряд з іншими людьми є ще одним важливим складником мотивації творчої особистості.

Підтвердження виділених складових нашої моделі знаходимо й в працях деяких науковців. Зокрема французький вчений М. Рорбах (Rohrbach, 1959), використовуючи метод інтроспекції робить висновки, що мотивація до творчості виникає самостійно і саморозвивається [12].

Моль (Moles, 1963), спираючись на ідеї З. Фрейда, К. Юнга, К. Левіна та біхевіористів, також представляє мотивацію діяльності творчої особистості як тришарову структуру. На нижчому рівні знаходиться узагальнений образ людства в цілому, його постійна боротьба проти законів природи або міфологічних образів, мрії про вічне життя, безсмертя, що являє собою колективне несвідоме.

Середній шар презентує «пристрасті», що як правило реалізуються в амбіціях, прагненнях чи свідомих викликах соціуму через демонстрацію слабкостей людської натури їх гіперболізацію та експресивні прояви потягів і інстинктів.

У верхньому шарі знаходяться соціальні мотиви (наприклад, орієнтація на визнання, славу, відкриття, виклик тощо).

Деякі вчені вирішальну роль відводять мотиву досягнення, тобто прагнення до успіху, до досягнення мети. Це виявлено Чамберсом (Chambers, 1967), обстеживши 740 вчених (400 хіміків і 340 психологів).

А. С. Шаров (2000) звертає увагу на прагнення творчої людини до значущості власної особистості. «Для творчої людини особливо характерно прагнення до ескалації значущості власної особистості і Я. Це прагнення не тільки направляє, але і мобілізує людини в реалізації виконуваної нею діяльності. Зробити щось краще, якісніше, ніж інші, не так, як всі. Прагнення до

значущості охоплює всю людину, він шукає місце для вкладання своїх сил і здібностей, тому творчі люди багато пробують робити, починають і кидають, поки не знайдуть те, де вони максимально ефективні, і це приносить їм величезне задоволення» [12].

Таким чином запропонована нами модель є узагальненням наших теоретичних розвідок, що хоча й подекуди засновані на експериментальних даних опублікованих досліджень, які проводилися в різний час на різних континентах, втім потребує додаткової перевірки у ході спеціально організованого емпіричного дослідження.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу наукових джерел здійснено спробу впорядкування понятійної бази дослідження. З'ясовано, що існує два основні підходи до феномену творчості: творчість як певний набір здібностей особистості та творчу особистості, якою людина народжується від природи і що може розвивати у процесі свого функціонування. На основі узагальнення підходів до мотиваційної сфери творчої особистості побудовано модель, в якій визначено психологічні чинники розвитку якими є ризиковість, прагнення успіху та визнання серед інших людей. Дана модель визначає напрямок емпіричного вивчення та подальшого теоретичного узагальнення досліджуваної проблеми.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Методологічні основи дослідження мотиваційної сфери творчої особистості

З метою емпіричної перевірки розробленої нами на теоретичному рівні моделі мотиваційної сфери творчої особистості постала необхідність у плануванні і проведенні емпіричного дослідження.

Першим організаційним етапом було з'ясувати арсенал наявного діагностичного інструментарію та його функціональні можливості.

З'ясувалося, що майже такими ж запеклими, як і суперечки про природу творчості, є суперечки щодо підходів до діагностики творчості. Тут ми натрапили на три основні підходи до діагностики творчості залежно від підходу щодо її природи:

1. Творчість відноситься до типу мислення, яке йде в різних напрямках від проблеми, починаючи від її змісту. Численні тести вимірювання інтелекту (IQ), які виявляють швидкість і точність пошуку правильного рішення з безлічі можливих, не підходять для вимірювання креативності.

2. У процесі діагностики творчість поділяється на вербальну (вербальне творче мислення) і невербальну (зображувальне творче мислення). Такий поділ став виправданим після виявлення зв'язку цих видів творчості з відповідними факторами інтелекту: образними і словесними.

3. Люди, використовуючи в повсякденному житті переважно конвергентне мислення, звикають до вживання слів і образів в певному асоціативному зв'язку з іншими словами, зі стереотипами і закономірностями в кожній культурі (соціальна група) свої і повинні визначатися конкретно для кожного зразка суб'єктів. Звідси творчий розумовий процес, по суті, є побудова

не існуючих до цього смислових зв'язків. Таким чином, виміром творчої особистості виступає величина віддаленості об'єкту новизни від стереотипу.

Використання різних методів діагностики творчих здібностей дозволило виявити загальні принципи оцінки креативності:

а) Індекс продуктивності (відношення кількості відповідей до кількості завдань);

б) індекс оригінальності (сума індексів оригінальності, що обернена до частоти виникнення відповіді в вибірці; окремих відповідей, пов'язаних із загальною кількістю відповідей);

в) індекс унікальності (відношення кількості унікальних (не знайдених у вибірці) відповідей до їх загальної кількості).

Умови творчого середовища створюють можливості для творчості, при цьому високі показники тестування істотно вирізняють творчих особистостей. Водночас низькі результати тестування не свідчать про відсутність у людини творчих здібностей, оскільки творчі прояви носять стихійний характер і не підлягають добровільному регулюванню. Таким чином, методи діагностики творчих здібностей призначені в першу чергу для фактичного визначення творчих особистостей в конкретному випадку на момент тестування.

Для діагностики різних аспектів мотиваційної сфери людини широко використовуються прямі методи. В їх основі лежить пряма оцінка уявлень особистості про причини власної поведінки. Не дивлячись на те, що дані методики відрізняються і за способом конструювання, і по низці інших особливостей, втім вони мають спільну специфіку вивчення досліджуваної сфери. З цією метою розробляються інтерв'ю, анкети, в яких досліджуваному пропонується обрати або оцінити визначений перелік потреб, інтересів мотивів і т. д. Разом з тим їх застосування може мати низку труднощів таких як людині буває важко відповісти як він вчинив би у ситуації, яка в реальності з ним ніколи не відбувалася; людина може фальсифікувати відповіді (умисно або випадково), давати соціально бажані відповіді та ін. Подібні недоліки

нівелюються у випадку використання проєктивних методик. В їх основі знаходиться уявлення про механізм проєкції З. Фрейда. Проєктивні методи чудово справляються з вивченням глибинних мотиваційних утворень загалом, і неусвідомлюваних мотивів зокрема. Існує велика кількість різних проєктивних методик але саме для виявлення мотиваційної сфери підлітків найбільш широкого застосування використовували тематичний аперцептивний тест (ТАТ). Почергово демонструючи 20 сюжетних картинок (проводиться індивідуально, за 2 сеанси: по 10 таблиць) можна діагностувати потреби в емоційних контактах, у досягненні, підкоренні, уникненні покарання, агресії тощо.

Ще одним прикладом використання проєктивних методик з метою діагностики емоційної сфери може бути Тест гумористичних фраз (ТЮФ) . В ній поєднуються переваги стандартизованої методики і проєктивної методики. У даному тесті специфічним є стимульний матеріал - вісімдесят гумористичних фраз (афоризмів), половина з яких однозначно відносяться до однієї з 10 тем, а ще половина є багатозначними.

Разом з тим проєктивні методики рідко використовуються у кваліфікаційних роботах через труднощі їх валідизації, низьку надійність та ймовірність впливу суб'єктивного чинника під час інтерпретації.

Щоб підвищити достовірність отриманих результатів часто використовують і прямі (опитування) і непрямі (проєктивні методики) методи діагностики мотиваційної сфери.

2.2. Організація, процедура та методи дослідження мотиваційної сфери творчої особистості

У параграфі 1.3. ми вже писали наскільки важливо вивчати творчу особистість на етапі її становлення. Враховуючи, що в молодшому шкільному віці та на більш ранніх етапах розвитку особистості психічні пізнавальні процеси дитини ще дозрівають, що унеможлиблює певні види творчої діяльності (наприклад абстракція, оскільки здатність до абстрактного мислення з'являється лише в підлітковому віці), то було вирішено для дослідження обрати осіб максимально раннього віку за якого весь спектр творчого самовияву є вже доступним. Таким чином наша дослідницька діяльність зосередилась на підлітковому віці.

Метою нашого дослідження визначено емпіричне вивчення визначених вище (у п.1.3.) складових мотиваційної сфери(схильність до ризику, мотивація до успіху; мотив афіліації) та рівня розвитку творчих здібностей особистості підлітків з подальшим виявленням взаємозв'язків між ними.

Об'єкт дослідження: мотиваційна сфера творчої особистості.

Предмет дослідження: психологічні особливості мотиваційної сфери творчих особистостей.

Дослідження проводилось на базі Романівського центру творчості з його вихованцями віком від 15 до 18 років з різними формами гурткової діяльності. Вибірку склали 60 старшокласників з яких випадковим чином відібрано 30 хлопців та 30 дівчат.

На етапі підготовки емпіричного дослідження було укомплектовано пакет психодіагностичного інструментарію до якого увійшли 4 психодіагностичні методики:

1. Тест «Творчі здібності», для виявлення рівня розвитку творчих здібностей підлітків, які є вихованцями Центру творчості.

2. Тест «Схильність до ризику» Шуберта, який дозволяє оцінити рівень готовності до ризику – компонент побудованої нами моделі «Ризиковість».

3. Тест «Мотивація досягнення успіху та страх невдач» Т. Елерса, що дозволяє оцінити сили мотивацію досягнення мети – компонент побудованої нами моделі «Амбіції».

4. Тест-опитувальник мотивації афіліації (ТМА) А. Мехрабіяна для визначення однієї з двох мотиваційних тенденцій – прагнення до визнання і страх до відторгнення – компонент побудованої нами моделі «Враження на соціум».

На організаційному етапі було підготовлено бланки інструкцій та бланки відповідей для досліджуваних, необхідні інструменти для первинної обробки результатів. Далі слідував етап обробки й інтрепретації отриманих результатів, здійснювався їх кількісний та якісний аналіз. Для забезпечення обґрунтованості висновків застосовувалися статистичні методи, зокрема кореляційний.

2.3. Аналіз результатів емпіричного дослідження мотиваційної сфери творчих підлітків

Дані, що були отримані в ході психодіагностичного дослідження ми піддали кількісному та якісному аналізу. Емпіричне дослідження, в першу чергу, полягало в діагностиці творчості особистості.

Нами була проведена діагностика вихованців Центру творчості, які відвідують гуртки різного спрямування (вокальний, танцювальний, різьблення, художній, початкового технічного моделювання, бісероплетіння, авіамоделювання, вебдизайну тощо). Вимірювання відбувалося із використанням тесту «Творчі здібності». Даний тест спрямований на визначення творчого потенціалу особистості.

Таблиця 1.1

Особливості творчих здібностей осіб підліткового віку

	Хлопці		Дівчата		Заг. к-сть осіб	%
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%		
80-100б.	25	42 %	20	33 %	45	75 %
60-80 б.	5	8 %	9	15 %	14	23 %
40-60 б.	0	0	1	2%	1	2 %
20-40б.	0	0	0	0	0	0
10-20б.	0	0	0	0	0	0

За результатами даного тесту можна побачити, що 75 % осіб набрали дуже високий рівень, що говорить про творчу особистість. тож відвідування творчих гуртків для них є цілком закономірним. Майже чверть дітей набрали високий рівень, що також говорить про творчий потенціал особистості. Таким чином ми встановили, що відібрані для проведення емпіричної частини нашого дослідження респонденти відповідають його вимогам, оскільки абсолютно усі вони дійсно є творчими особистостями.

На наступному етапі ми провели тест «Схильність до ризику» Шуберт (PSK). Тест дозволяє робити висновки про рівень готовності до ризику. Ризик розглядається як певна дія, яка кінцевою метою має випадково-вдалий результат або в умовах потенційної небезпеки, або в умовах невизначеності.

Стимульний матеріал методики міститься у Додатку А на с. («Методика № 2»), досліджуваним методика надавалась українською мовою.

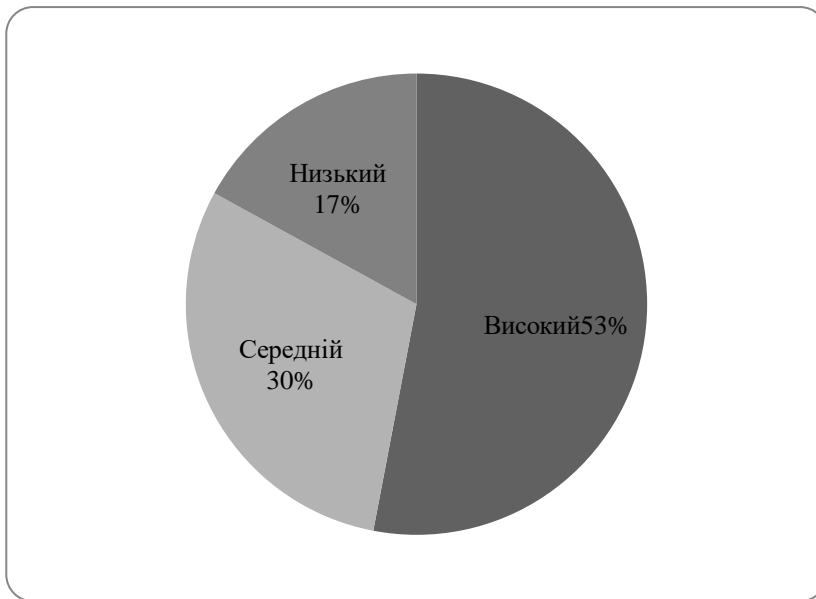
Таблиця 1.2

Показники схильності до ризику творчих підлітків

	Хлопці		Дівчата		Загальна к-сть осіб	%
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%		
Високий рівень	22	37 %	10	17 %	32	53 %
Середній рівень	5	8 %	13	21 %	18	30 %
Низький рівень	3	5 %	7	12 %	10	17 %

Отже, отримана кількість результатів свідчить, більше половини (53 %) досліджуваних творчих підлітків вмають високий рівень схильності до ризику. Майже третині (30%) притаманний середній рівень. І лише 17 % творчих підлітків мають низький рівень ризиковості поведінки. Разом з тим досить помітними є статеві відмінності у виявлених результатах. Так, високий рівень схильності до ризику у хлопців зустрічається в два рази частіше, ніж у дівчат. Низький же – навпаки: серед дівчат зустрічається більш ніж у два рази частіше, ніж у їх ровесників. Серед дівчат же переважно зустрічається середній рівень ризиковості.

Візуально отримані дані презентовані нижче у вигляді кругової діаграми (рис.1.1.).

- Високий рівень – 53%
- Середній рівень – 30 %
- Низький рівень – 17 %

Рис. 1.1. Показники схильності до ризику творчих підлітків

Отримані результати в цілому відображають тенденцію переважання ризиковості у структурі мотивації творчої особистості. Відтак вважаємо, що перший компонент моделі мотиваційної сфери творчої особистості, який був введений на теоретичному рівні, знайшов своє емпіричне підтвердження. Зауважимо, що остаточне підтвердження даних висновків вимагають статистично достовірних доказів.

На наступному етапі перед нами стояло завдання визначити рівень мотивації на досягнення успіху. Для цього досліджуваним пропонувалося пройти тест «Мотивація до успіху» Т. Елерса.

Таблиця 1.3

Показники методики «Мотивація до успіху»

Ріні	Хлопці		Дівчата		Загальна к-сть осіб	%
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%		
Високий	21	35%	19	32%	40	66%
Середній	6	10%	7	11%	13	21%
Низький	4	6%	4	6%	8	13%

Після обробки результатів з'ясувалося, що переважна більшість досліджуваних творчих підлітків мають високий рівень мотивації до успіху (66%). Лише п'ята частина (21%) - середній рівень. Низький рівень мотивації виявлено лише у 13% усіх опитуваних дітей. Разом з тим варто зауважити, що статеві відмінності по даним показникам практично відсутні. Можливо, вони стануть проявлятися в подальшому на більш пізніх етапах реалізації творчого потенціалу, втім наше дослідження, яке охоплювало представників творчих особистостей саме підліткового віку не показало жодних гендерних відмінностей щодо мотивації успіху.

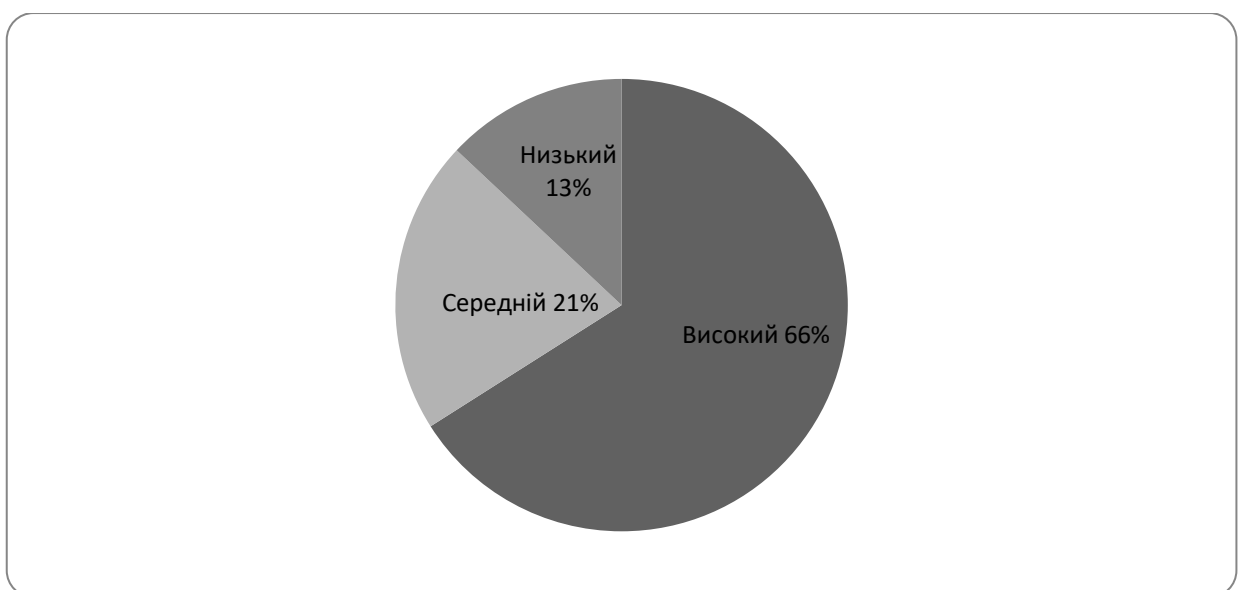

Рис. 1.2. Показники рівнів мотивації до успіху творчих підлітків

■	Високий рівень
■	Середній рівень
■	Низький рівень

Відтак, як бачимо на рис.1.2. попередньо це доводить наші висновки щодо домінування амбіцій у структурі мотиваційної сфери творчої особистості. Звісно, даний факт залишилося встановити на емпіричному рівні.

Останнім показником для перевірки теоретичної моделі є прагнення бути в середовищі інших людей. Для підтвердження або спростування важливості соціального оточення для творчої особистості використовувався тест-опитувальник мотивації афіліації А. Мехрабіяна (модифікований М. Ш. Магомед-Еміновим). За допомогою даної методики визначалося яка з двох мотиваційних тенденцій (прагнення до визнання або страх (чутливість) до відторгнення) домінують у мотиваційній сфері творчих підлітків.

Таблиця 1.4

Показники діагностики творчих підлітків за методикою мотивації афіліації (А. Мехрабіяна)

	Хлопці		Дівчата		Загальна к-сть осіб	%
	К-сть осіб	%	К-сть осіб	%		
Прагнення до прийняття	26	43%	21	35%	47	78 %
Страх відторгнення	4	7%	9	15%	13	22%

Аналіз отриманих результатів свідчать, що переважна більшість (78 %), творчих дітей підліткового віку прагнуть до прийняття. Зауважимо, що серед хлопців прагнення прийняття є більш поширеним, ніж серед дівчат. Разом з тим, страх бути знехтуваним присутній у п'ятій частини усіх охоплених дослідженням творчих підлітків (22 %). Важливо, що серед них дана мотивація притаманна більшою мірою дівчатам і проявляється у них у два рази частіше, ніж у хлопців.

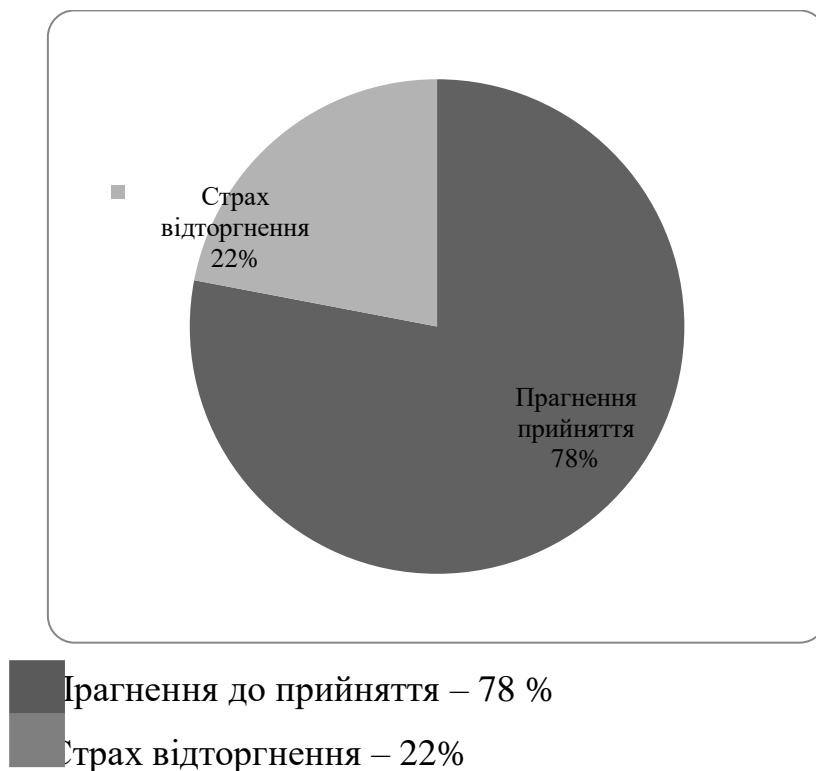

Рис.1.3. Прагнення до прийняття або страх відкидання

Отже, можна зробити наступні висновки: 53 % творчих підлітків мають високий рівень схильності до ризику. Також за результатами можна побачити, що серед групи досліджуваних хлопці більш схильні до ризику, тобто 37 %, коли лише у 17 % дівчат високий рівень схильності до ризику.

За наступною методикою «Мотивація до успіху» видно, що 60 % осіб мають високий рівень. Різниця між хлопцями та дівчатами – 3 %, тобто у хлопців – 35 %, а у дівчат – 32 %, що нами визначається як несуттєва .

За результатами дослідження мотивації афіліації можна прийти до наступних висновків: переважній більшості творчих підлітків притаманне прагнення до прийняття (78 %). Серед них хлопців – 43 %, а дівчат – 35 %. Лише у п'ятій частині творчих особистостей підліткового віку (22 %) виявлено страх відторгнення (7 % - хлопці, 15 % - дівчата).

Отже, проаналізувавши отримані результати можна прийти до висновків, що творчим особистостям притаманна висока мотивація до успіху. Вони здатні йти до цілі, схильні орієнтуватися на власні сили, проявляти наполегливість у досягненні поставленої мети, навіть якщо доведеться для цього ризикувати. Ці результати підтверджує методика діагностики схильності до ризику Шуберта.

Важливим для творчих підлітків є присутність іншого у їх житті. Зокрема прийняття і визнання. До таких висновків ми прийшли проаналізувавши результати методики на мотивацію афіліації відповідно до якої 78% досліджуваних прагнуть до прийняття. Це характеризує досліджуваних як осіб, що не бояться невдач, та готові їм протистояти, і намагаються отримати бажане.

Відтак, можемо констатувати, що отримані результати досить яскраво ілюструють описану нами на теоретичному рівні модель мотиваційної сфери творчої особистості. Втім для остаточної емпіричної перевірки даної моделі нами будуть застосовані методи математичної статистики.

2.4. Аналіз взаємозв'язків між показниками творчої особистості та складовими її мотиваційної сфери

Для визначення взаємозв'язків між рівнем схильності ризику, мотивації успіху та мотиву афіліації використовувався метод кореляційного аналізу з використанням коефіцієнта рангової кореляції Р. Спірмена. Кореляція – це, умовно, ступінь подібності, відповідності одного числового ряду іншому [35, с. 208]. Зазначимо, що кореляція вказує лише на те, що певні множини значень пов'язані між собою, а інформацію про причинно-наслідкові зв'язки кореляція не дає.

Показники кореляції схильності до ризику та рівня творчих здібностей

	<u>mot reac</u> <u>h</u>	ризик	творчіс ть
<u>РоСпірмен</u> <u>a</u>			
коєфіцієнт кореляції	1,000	,082	,262
Значення. (двосторонній)	.	,533	,04
N	60	60	60
ризик			
коєфіцієнт кореляції	,082	1,000	,164
Значення. (двосторонній)	,533	.	,212
N	60	60	60
творчість			
коєфіцієнт кореляції	,262*	,164	1,000
Значення. (двосторонній)	,043	,212	.
N	60	60	60

*. Кореляція суттєва на рівні 0,05 (двостороння).

При проведенні кореляційного аналізу з використанням коефіцієнта Ро Спірмена було отримано наступні результати:

Показник кореляції Ро Спірмена мотивації до успіху та схильності до творчості у досліджуваній вибірці склав 0,3 , що свідчить про наявність слабого позитивного статистично значимого зв'язку між показниками. Статистична значущість склала 0,043 ($p < 0,05$)

Цікавим є наступний результат кореляційного дослідження: коефіцієнт кореляції Ро Спірмена між показниками мотивація до успіху та схильність до ризику склав 0,82, що може свідчити про наявність сильного взаємозв'язку між даними показниками.

Нажаль, статистична значущість даного результату склала 0,533, що значно вище необхідних $p < 0,05$. Для перевірки та уточнення даного результату в наступних дослідженнях, на нашу думку, необхідно розширити вибірку досліджуваних.

Визначення статистично значущих статевих відмінностей у показниках мотиваційної сфери творчих підлітків

Критерії	Мотивація на успіх	ризиковість	творчість	афіліація
Манна-Уїтні	418,500	272,000	348,500	375,000
<u>Вилкоксона</u>	883,500	737,000	813,500	840,000
Асимптотичне значення (2-х ходовий)	,576	,004	,131	,120
а. Групувальна змінна: стать				

Хлопчики та дівчатка статистично значимо відрізняються за показником схильність до ризику (0,004), ($p < 0,05$).

Творчі підлітки за особливостями мотивації до успіху статистично значимо не відрізняються від їх творчих ровесниць. Відповідно гіпотеза не підтвердилась. Статистична значущість – 0,576 (необхідно – $p < 0,05$).

Висновки до розділу 2

У другому розділі проаналізовано наявні у психологічному арсеналі психодіагностичні методики за допомогою яких можна вивчати особливості творчості та мотиваційної сфери особистості.

Для перевірки розробленої нами теоретичної моделі було відібрано тест «Готовність до ризику» Шуберт (PSK); Методика «Мотивація до успіху»; Тест «Творчі здібності» та тест опитувальник мотивації афіліації (ТМА) А. Мехрабіяна, які дозволяють перевірити емпіричну працездатність моделі та висунуту гіпотезу.

Відповідно до отриманих у ході емпіричного дослідження з'ясувалося, що для творчої особистості підліткового віку здебільшого притаманні високий рівень ризиковості, орієнтація на досягнення успіху та прагнення приналежності (визнання).

Під час статистичної обробки результатів із застосуванням методу кореляційного аналізу було виявлено статистично значущі взаємозв'язки між показниками творчості і мотивації успіху. По решті показників достовірних взаємозв'язків не виявлено.

Крім того, не дивлячись на те, що досить помітними є статеві відмінності в мотиваційній сфері творчих підлітків але статистично вони не підтвердилися.

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

3.1. Методологічні та методичні засади розробки тренінгу творчості

«Творчість зараз така ж важлива в освіті, як і навчання читання та письма. І ми повинні ставитися до них як до рівних. Тим паче, що творчість — це те, з чим кожен із нас приходить у світ і в дитинстві використовує її практично під час будь-якої діяльності. Поки дорослі не почнуть вчити нас, яким має бути світ і що можна, а що ні» експерт у галузі освіти Кен Робінсон.

Сучасні психологічні розробки прикладного спрямування досить широко насичені методами розвитку творчої активності особистості, стимуляції її творчого потенціалу. Це пов'язане як з постійними видозмінами викликів, розмаїттям різного роду проблем, що потребують вироблення нових, нестандартних підходів до їх розв'язання. А з іншого боку – нестримне прагнення людей реалізувати інноваційні продукти або технології, які якісно покращать життєдіяльність людства в цілому, чи певних категорій людей зокрема.

Ці методи можна згрупувати за такими ознаками:

А. Методи, спрямовані на організацію творчого середовища. До цієї групи належать:

1. Мозковий штурм - це груповий метод творчої діяльності без будь-яких критеріїв оцінки і напрямків пошуку ідей. Вона ділиться на етапи:
2. Спонтанне продукування різноманітних ідей (до 30 – 40 ідей за 20 хв);
3. Експертиза ідей (відбір 1-2 найбільш вдалих).

Основним недоліком методу є низька продуктивність при великих витратах часу.

Автор інтерактивної теорії здібностей Дж. Рензулі розглядає розвиток творчого потенціалу через взаємодію компонентів тріади, яку утворюють

інтелектуальні здібності + творчі здібності+ мотивація. Дана тріада інтегрується в середовище людини, її життя, стаючи основою творчої особистості [5]. Дані пізнавальна та мотиваційна сфери особистості розвиваються і формуються в конкретних умовах визначеного середовища. При цьому пізнавальна сфера включає не тільки інтелектуальні здібності, але й творчі здібності, які тісно пов'язані з інтелектом. С. Попек теоретичну основу розвитку творчої особистості вважає появу та вплив на здібності особистості кількох рівноцінних сфер при врахуванні взаємодії генотипу із середовищем. В межах даних чинників різні сфери творчої особистості обумовлюють інтелектуальні, креативні та спеціальні здібності у сфері і визначають прояв, активізацію і розвиток здібностей [4, с.21].

Розуміння творчої особистості, як людини, яка здатна нестандартним чином розв'язувати стандартні або специфічні ситуації, нетрадиційно здійснені пізнавальні операції, переведення фокусу з унікальних творчих здібностей, якими наділені «вибрані» особистості на звичайну нормотипову особистість, яка є від природи творчою, - усе це вказує на те, що творчість можна розвивати, якщо створити певну систему і це так само як тренувати пам'ять, увагу, мовлення, фізичні можливості тощо. Тому цілком закономірним є можливість тренування творчості.

У якості форми реалізації такого цілеспрямованого розвивального впливу було обрано тренінг. Під тренінгом (від англ. training, train – навчання, виховання) у психології розуміють метод активного навчання, який спрямований на розвиток знань, умінь і навичок. Тренінг творчості – це спеціально розроблена система завдань, виконання яких буде стимулювати творчий потенціал особистості чи групи людей. Тренінг творчості базується на проблемно-пошуковому та евристичному методах, які часто використовуються у розвитковій діяльності, реалізуючи розвивальну складову триединої мети. В нашому випадку йдеться про розширення спектру використовуваних шляхів

розв'язання типових завдань, підкріплення нетрадиційно організованих мисленнєвих процесів, чергування індуктивного та дедуктивного методів тощо.

Для стимулювання розвитку творчих процесів використовується ряд методів. Умовно їх можна об'єднати у дві групи [3, с.14]:

- Методи, які мають на меті розв'язування конкретного завдання (мозковий штурм, морфологічний аналіз, синектика). Тобто стимулювання здатності особистості творчо розв'язувати проблеми;
- Методи, які передбачають стимулювання відповідних мисленнєвих або механічних операцій, долання спеціально створених перешкод.

Методи другої групи найчастіше використовуються в межах тренінгів творчості.

На щастя, творчість можна розвинути, незважаючи на закостенілість системи освіти. Її можна покращити так само, як пам'ять, швидкість читання чи фізичний стан, а переваги творчого мислення виходять далеко за межі творчого вирішення проблем. «Люди, які розвивають свою творчість зазвичай стають більш відкритими до нового досвіду, по-іншому ставляться до колег чи співробітників, виявляють більшу самостійність у плануванні та виконанні професійної роботи», - підкреслює проф. Едвард Нецка [75, с. 156]. Даним науковцем розроблено модель творчої особистості, яка має чотири рівні:

1-й рівень неперервної творчості. Це є елементарним рівнем реалізації творчої особистості, який часто називають потенціальною творчістю. Проявляється в певним чином поставленими питаннями, проявах пізнавального інтересу, використаннім аналогій, метафор, неочікуваних асоціацій;

2 -й рівень кристалізованої творчості. Щоб перейти на даний рівень необхідно оволодіти певними знаннями, досвідом і вміннями;

3-й рівень зрілої творчості. Рівень, на якому результатом досягнення важливої мети чи розв'язання складної задачі є певний творчий продукт;

4-й рівень видатної творчості, яка у значній мірі змінює певну сферу життя і творчості.

Основними перешкодами на шляху розвитку творчої особистості є відсутність так званих творчих умінь, нестача мотиваційних чинників, які сприяють досягненню нестандартного результату. Адже доведено, що увага та креативність сприяють запам'ятовуванню та ефективному навчанню. Завдяки ефективному та сміливому використанню креативності особистість може ефективніше мислити, імпровізувати та мати справу з новими ситуаціями. Досягнення власних творчих ресурсів також забезпечує швидший особистий і професійний розвиток. Нестандартний погляд на повсякденні справи та творчий підхід до викликів є основою і революції, і еволюції у світі. Процесуальна творчість особистості є досить поширена, має практичну цінність і відносно легка для тренінгу. Саме вона є найбільш перспективною, на наш погляд, для стимулювання межох тренінгу творчості.

За словами проф. існує кілька рівнів творчості, і їх диференціація залежить від того, чи ведуть отримані ідеї до рішень, які можна втілити в життя. На базовому рівні активізуються творчі розумові та пізнавальні процеси. Однак вони не призводять до створення значних робіт, оскільки перешкодою є відсутність навичок і спеціальних знань у тій чи іншій галузі. Коли ми маємо хоча б мінімальні знання в галузі, в якій намагаємося вирішити проблему, творчість переходить на вищий рівень, тобто кристалізується. Рівень зрілої або видатної творчості досягається фахівцями в будь-якій галузі, які роками здобувають знання, щоб, нарешті, запровадити геніальні, перверсивні рішення, іноді впливають на долю світу. Але проф. Нецка [75] наголошує на дуже важливому факті: навіть якщо деякі видатні митці офіційно не мали освіти, вони, мабуть, займалися самоосвітою, багато працювали в напрямку інтелектуального або мистецького розвитку, перш ніж змогли створити свої геніальні продукти творчої діяльності.

Оскільки творчий процес може надихати та стимулювати внутрішні процеси, запускати аналогії чи непередбачувані асоціації, то вбачаємо перспективу у групових формах роботи, оскільки результати творчої діяльності

однієї особистості може стати джерелом натхнення і в подальшому творчої самореалізації іншої особистості. Крім того в групі людина завжди мобілізується, порівнює власні стани, переживання, продукти творчої діяльності з іншими, отримати емоцію від групи тощо. Не дивлячись на те, що існує ризик появи конфліктів або внутрішнього дискомфорту, що може перешкоджати ефективній участі в тренінговій діяльності, втім переваг такої форми розвитку творчого потенціалу значно більше.

3.2. Тренінг розвитку творчої особистості

Відомо, що оптимальною для тренінгової роботи є група чисельністю від 8 до 12 учасників. Важливою є і особистість тренера адже людина, яка сама не здатна реалізувати власний творчий потенціал не зможе виявити й творчі здібності іншої людини. Саме тому важливо тренером обирати саме творчу особистість.

Метою тренінгу є розвиток мотиваційної сфери творчої особистості. Вони потрібні для формування уміння стимулювання мотиваційного процесу (наприклад, зацікавлення) при необхідності, наприклад, ініційованої творчої активності.

Зустріч 1.

Вправа «Аукціон мотивів» потрібна, насамперед, для визначення рейтингу чинників, які підтримують творчу активність (стимуляторів), та чинників, які є перешкодою такої активності (інгібіторів).

Тренер пропонує записати те, що їх стимулює навчатися новому, опановувати нові навички, розвиватися. Учасник тренінгу записує і визначає для чого це йому потрібно (мотиви діяльності, поведінки).

Можливі варіанти:

- цікаво вчитися, оскільки дізнаюся нові факти, отримую нові знання, цікаву інформацію, тобто пізнавальні мотиви, які утворені змістом навчального предмету;

- цікаво було працювати на уроках фізики, вчитель цікаво розповідав, показували багато дослідів, цікаво було самопроводити досліди.

- цікаво спілкуватися з людьми, які багато знають, інакодумцями. В таких розмовах пізнається багато нового.(широкі пізнавальні мотиви спрямовані на засвоєння способів здобування знань);

- доведення собі, що можна перебороти труднощі, бажання бути корисним суспільству (соціальна мотивація);

- демонстрація своєї значущості, прагнення зайняти достойне місце в певній соціальній групі, суспільстві в цілому, можливо, увійти в історію(позиційні мотиви);

- бути цікавим для співрозмовників, розвиватися та удосконалюватися, (мотиви власного зростання, удосконалення);

- усвідомлення того, що добра освіта та міцні знання – це добробут у майбутньому, високооплачувана робота;

- щоб виправдати чийсь сподівання, не підвести, не осоромити чи не осоромитись (вузькі навчальні мотиви);

- страх перед загрозою бути осміяним, боязнь критики;

- надмірна мотивація як наслідок браку часу і зовнішнього тиску;

- боязнь ризикувати, боязнь нового, сугестій інших;

- небажання генерувати власні ідеї чи їх відсутність;

- безперервне прагнення критикувати доробок та поведінку інших людей без власних конструктивних пропозицій;

- вчитися не модно, не потрібно, вся освіта куплена.

Відбувається обговорення усіх названих мотивів. Тренер їх конкретизує, узагальнює.

Далі відбувається дидактичний аукціон, який складається з двох частин. Учасникам пропонується «купити» на аукціоні мотивації навчання. Спочатку відбувається купівля мотивів-стимуляторів творчої активності (сюди належать мотиви, наприклад. 1–6), а потім – інгібіторів творчості (мотиви, наприклад. 7–13).

«Купівля» мотивів стимулюється тренером різними способами (виходячи з ситуаційних моментів, умов роботи, особливостей групи учасників, пропозицій тощо). Проведення дидактичної гри ставить перед тренером певні вимоги, а саме: емоційну зрілість і особисту творчість.

Учасникам тренінгу для участі в аукціоні надається певна однакова кількість «умовних одиниць», за які можна придбати мотив (зрозуміло, що відповідний мотив отримає той, хто більше за нього «заплатить»). Після «розпродажі» мотивів-стимуляторів, переходять до другої частини аукціону. Відбувається «розпродаж» мотивів-інгібіторів. Сенс їх купівлі полягає у тому, що у випадку знаходження стимуляційного змісту в мотиві-інгібіторі, можна отримати таку ж саму кількість «умовних одиниць», яку попередньо затрачено. Під час купівлі мотива-інгібітора потрібні пояснення, наприклад, небажання генерування ідей може дати час на їх акумулювання або навчання через страх перед поганою оцінкою формус вміння перебороти себе, долати свої небажані риси, що потім допомагатиме у досягненні успіху. Переможців аукціону визначають за кінцевою наявною сумою кожного з учасників, яких вчитель на свій розсуд може нагородити.

Результатом аукціону, зокрема, є виявлення та дослідження домінуючих мотивів навчання учнів, на підставі чого можна зробити при потребі відповідну їх корекцію.

Зустріч 2.

Вправа «Розвиток пізнавального інтересу»

«Запитальний штурм». Полягає на організації вільного задавання питань, при дотриманні певних принципів, а саме: чим більше питань, тим краще; не

можна критикувати питання інших; можна розвивати, доповнювати питання інших; вітаються неочікувані, несподівані питання. Для ефективності проведення вправи вчитель має окреслити конкретні проблеми, на перший погляд, не дуже цікаві. Питання мають стосуватися теми уроку. Після закінчення вправи, можна виділити найбільш несподівані питання і ті, що найбільше стосувалися суті проблеми тощо. Вправа корисна для формування умінь стимулювання пізнавального інтересу будь-якою темою. .

Зустріч 3.

«Наївні питання». Один з учнів відіграє роль наївної людини, яка не розуміє найпростіших питань теми уроку і у зв'язку з цим ставить неочікувані, але логічні, запитання, які повинні стосуватися проблем та понять, на перший погляд, очевидних. Серія таких «наївних» питань дозволяє отримати два ефекти, а саме: по-перше, стає зрозуміло як мало очевидні є деякі наші розв'язки, переконання, положення, а тому можна їх змінювати при необхідності; по-друге, виявляється, що наші розв'язки побудовані на невербалізованих знаннях, а тому так мало можна змінити, якщо притримуватися стандартних та малоусвідомлених положень та тверджень;

«Дивуємося світу». Творча людина здатна дивуватися світу, подив викликають явища, події, процеси, речі тощо. Учасники розповідають один одному цікаву історію, а потім, той учасник, який слухав розповідає щойого в цій історії здивувало і чому. Це робиться для того, щоб виявити парадокс або сконцентрувати увагу на незрозумілій стороні об'єкту чи явища. Аналізуємо свої реакції на явище чи подію, свої відповіді. Спробуємо змінити дефініцію явища, подати своє трактування певної формалізації, відійти від стереотипного мислення. Спробуємо вияснити чи все відомо для розуміння теми уроку;

«Хочу знати більше». Вправа є видозміною попереднього завдання. Вивчаються певні питання. Які додаткові знання з даної теми цікаво знати? Як в подальшому можуть розвиватися знання з даної теми? Що варто дослідити з даної теми?

Зустріч 4.

«Як до цього додумалися?» – основне питання вправи.

Потрібно під час вивчення якогось об'єкту, що має елемент творчої думки (винахід), зрозуміти детально принцип його роботи, після чого спробувати відтворити процес створення винаходу. У цьому випадку не важлива історична правда, тільки стимул до мислення. Наприклад, двигун внутрішнього згорання – це тип двигуна, теплова машина, в якій хімічна енергія палива перетворюється в механічну роботу. Як можна було додуматися до його створення? Результати такої вправи можуть бути різноманітні. Цікавим для учнів стає сам творчий процес, що дає усвідомлення мінливості світу та потреби змін, розуміння того, що такий процес не є недосяжним і загадковим, а вимагає знань та праці. Вправа формує вміння долати перешкоди у творчості.

Зустріч 5.

Ще одна вправа, яка є складовою тренінгу творчості активізує мисленнєві процеси:

Позбудьтеся ірраціональних уявлень про себе - творчість не зарезервована для винахідників чи художників, це ресурс кожного з нас. Тож почніть з того, щоб позбутися ірраціональних уявлень про себе (наприклад, що творчість вас не стосується). Завдяки цьому ви подолаєте найбільшу перешкоду в розвитку творчості. Почніть з простої вправи:

«Згадайте випадок, коли у вас була справді гарна ідея. Поверніться до того моменту, відтворіть якомога більше деталей - починаючи з моменту появи проблеми, через її аналіз, розуміння, називання, генерацію рішень, до вибору одного з них і застосування його на практиці. Згадайте емоції, які ви відчували на кожному з цих етапів: це було роздратування, сумнів, пристрасть, цікавість, розчарування, просвітлення чи радість?»

Після цього учасникам тренінгу ставляться наступні запитання:

- Які характеристики ви використали для розв'язання даного завдання?
- Які дії ви вжили для вирішення проблеми?

Зустріч 6.

Вправа «Читай, фантазуй і запитуй»

У ході виконання даної вправи рекомендовано дізнаватися все, що потрібно, щоб стати компетентним у певній галузі, з якою ніколи не мали справи до цього. Наприклад, ядерній фізиці, квантових процесах, космічних дослідженнях Марса тощо. Перш за все, почитати деяку інформацію, знайти якісь цікаві факти про це. Так розвиватиметься не лише світогляд, але й уява. Адже під час читання «мертві» слова перетворюються на «живе» кіно, яке створюється в голові того, хто читає. Чим більше ми розвиваємо здатність перекладати слова в зображення, тим більше ми можемо зрозуміти та запам'ятати текст, який читаємо. Навчитися читати за допомогою уяви просто - почніть зараз і, читаючи цей текст, ставте собі якомога більше запитань, щоб полегшити візуалізацію - що ви бачите, відчуваєте, чуєте, які образи виникають у вашій уяві? Коли ви звикнете читати таким чином, процес перетворення слів на зображення стане автоматичним.

Зустріч 7.

Завдання: Візьміть звичайний аркуш паперу формату А5 і ножиці. Ваше завдання - вирізати в аркуші отвір, через який зможе пройти людина (рішення в кінці статті).

Перший крок до виконання цієї вправи — вийти за рамки шаблону (віра в те, що ви можете це зробити, також стане в нагоді). Друге – використання здатності трансформувати думки. Нагадайте собі, що перед тим, як почати різати аркуш паперу, ви насправді робили різні перетворення в голові, змінюючи форму або розмір аркуша. Завдяки здатності перетворювати у свідомості один об'єкт чи явище на інший або змінювати його вибрані ознаки, ми маємо змогу дивитися на проблеми та виклики під різними кутами, що розширює кругозір нашого мислення та звільняє нас від стереотипних оцінок людей та ситуацій. Щоб творчо вирішувати проблеми, які здаються непереборними на перший погляд, поруште свої шаблони мислення та змініть

свою точку зору. Ви можете практикувати це, виконуючи наведені вище завдання або іншим способом, наприклад ставлячи собі збочені запитання: як моя собака побачить мою проблему? Які недоліки цієї проблеми? Коли ці недоліки є перевагами? Якби це була чиясь проблема, що б я сказав цій людині?

Подивіться на проблему як Уолт Дісней - з трьох точок зору:

1. Мрійник - нічим не обмежений у тій чи іншій ситуації, який вміє мріяти, бути схожим на дитину;

2. Критика – хто повинен дотримуватися правил, знає, що дозволено, а що ні;

3. Реаліст – той, хто знає, що можливо, а що ні, надійний, об'єктивний і розважливий.

Зустріч 8.

Квест: Посеред пустелі лежить голий мрець. Він тримає в руці зламаний сірник. Як ви думаєте, що сталося? Придумайте найбільш вірогідний сценарій розвитку подій, запропоноване рішення ви знайдете в кінці статті.

Завдання є абстрактним, але вимагає дедуктивних міркувань, які зазвичай вважаються сферою логічного мислення і не пов'язані з творчістю. Креативність не повинна бути нелогічною, тим більше, що творчі рішення також мають бути корисними. Творчу дедукцію можна і потрібно практикувати, спираючись на уяву, створюючи ідеї та абстрактні рішення.

Зустріч 9.

Командна гра «Чорні історії». Це партійна гра, натхненна премією Дарвіна за найдурнішу смерть. Він полягає в тому, що одна людина знайомиться з історією людини, яка загинула через власну дурість. Він лише читає іншим учасникам гри таємничу назву оповідання і, відповідаючи на їхні запитання «так» чи «ні», допомагає їм зрозуміти, що призвело до цієї смерті. Це

гра, сповнена чорного гумору, яка також розвиває вміння поєднувати факти та компонувати їх у логічне ціле.

Запитайте себе: «А що, якщо...»

-Якби я був невидимим?

-якби я був чемпіоном світу за своєю спеціальністю?

-якщо комп'ютер прочитає мої думки і збереже їх у Word?

Така вправа є моделлю для мисленнєвого експерименту, який призвів до багатьох відкриттів і винаходів. Тому варто використовувати цей інструмент для вирішення реальних проблем, а не просто абстрактних.

Зустріч 10.

Завдання: Шукайте асоціації між далекими речами, явищами чи сферами, наприклад, вгадайте слово, яке асоціюється з трьома поданими словами (наприклад, телефон - життя - сегмент, відповідь - лінія).

театр - м'ясо - одяг

стоматолог - столяр - нафтовик

літак - подорож - телевізор

мікрохвильова піч - річка – звук

Дана вправа виконується в командах (4 команди по 3 особи). Під час презентації визначаються найкреативніші варіанти. Обговорюється механізм їх створення

Отже, тренінг творчості, метою якого є розвиток творчих здібностей окремої особистості чи групи людей завдяки стимулювання відповідних операцій та переборювання наявних перешкод, можна впроваджувати у процес навчання. Відповідні техніки впливають на мотиваційну сферу особистості, розвивають уміння стимулювання мотиваційного процесу, що має суттєвий вплив на розвиток здібностей людини.

Висновки до розділу 3

Аналіз теоретичних досліджень та результати проведеного нами емпіричного дослідження дозволили розробити програму психологічного сприяння розвитку творчої особистості.

Методологічною основою даної програми стали положення щодо можливості розвитку творчості, так само як мислення, мовлення чи фізичних характеристик шляхом цілеспрямованого впливу завдяки спеціально підібраним вправам.

Найбільш оптимальною формою роботою у розрізі розвитку творчості є групова, оскільки отримані результати творчого виконання вправ іррадіюють на усю групу і можуть слугувати джерелом натхнення чи продукування ідей серед інших учасників групи.

Керуючись традиційними уявленнями про оптимальний склад психологічної групи рекомендовано її формувати чисельністю 10-12 чоловік. Важливою умовою ефективності результатів тренінгу є творча особистість тренера.

Тренінг розроблено на 10 абсолютно автономних зустрічей, що дозволяє приєднатися до групи на будь-якому етапі.

Під час розробки тренінгу передбачалося, що він буде орієнтований на творчих підлітків, втім в результаті отримали продукт, який є універсальний для різних вікових категорій починаючи з підліткового віку.

Апробацію тренінгу заплановано одразу після повноцінного відновлення діяльності Центру творчості в очному форматі.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу наукових джерел впорядкано понятійну базу дослідження. З'ясовано, що існує два основні підходи до феномену творчості: творчість як певний набір здібностей особистості та творчу особистості, якою людина народжується від природи і що може розвивати у процесі свого функціонування. У своїй роботі ми опираємося на широке визначення творчості, яке запропоноване Л.С.Виготським, за яким творчістю називається діяльність людини, котра створює щось нове, незалежно від того буде воно річчю зовнішнього світу чи будуть це почуття, котрі переживаються і виявляються тільки в самій людині.

На основі узагальнення підходів до мотиваційної сфери творчої особистості побудовано модель, в якій визначено психологічні чинники розвитку якими є ризиковість, прагнення успіху та визнання серед інших людей. Дана модель і визначила напрямок нашого подальшого емпіричного дослідження.

Для перевірки розробленої нами теоретичної моделі було відібрано тест «Готовність до ризику» Шуберт (PSK); Методика «Мотивація до успіху»; Тест «Творчі здібності» та тест опитувальник мотивації афіліації (ТМА) А. Мехрабіяна, які дозволяють перевірити емпіричну працездатність моделі та висунуту гіпотезу.

Відповідно до отриманих у ході емпіричного дослідження з'ясувалося, що для творчої особистості підліткового віку здебільшого притаманні високий рівень ризиковості, орієнтація на досягнення успіху та прагнення приналежності (визнання).

Під час статистичної обробки результатів із застосуванням методу кореляційного аналізу було виявлено статистично значущі взаємозв'язки між показниками творчості і мотивації успіху. По решті показників достовірних взаємозв'язків не виявлено.

В результаті узагальнення усіх наших попередніх напрацювань ми дійшли висновку, що у структурі мотиваційної сфери творчої особистості домінуючими є три складові – мотив гострих відчуттів внаслідок дій, які є своєрідним викликом усталеним нормам. Узагальнено ми дану складову назвали якістю особистості «ризиковість». Саме сукупність даних характеристик формує мотивацію ризикової поведінки творчої особистості.

Другою складовою мотиваційної сфери, яка вирізняє творчу особистість з-поміж інших це є спрага слави, прагнення йти всупереч нормам і правилам, щоб отримати такий результат, якого досі ніхто не отримував. Узагальнено ми назвали дану якість «амбіції». Саме даний спектр потреб, спонук та намірів формує мотивацію творчої особистості на успіх в творчому самовираженні.

І третя складова – це позиціонування себе в соціумі: не просто самовираження творчістю, а враження, яке справляється продуктами творчої діяльності або поведінковими проявами на інших людей. У цьому контексті для творчої особистості зовсім не важливо яким буде вектор цього враження. Навіть не важливо чи переживає творча особистість залежність від соціуму чи протиставляє себе йому. Але просто необхідно, щоб були ті, хто буде реагувати на неї. Для творчої особистості особливо мотивуючими можуть бути конкуренція, відчуття духу змагання (коли хтось дихає в спину) або елементарна заздрість. Тому бути поряд з іншими людьми є ще одним важливим складником мотивації творчої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г. С. Практикум з вікової психології: Учеб. пособ. вузов / Г. С. Абрамова [2-е ред., стереотип.]. — М.: Издательский центр «Академія», 1999. — 320 с.
2. Богоявленська Д.Б. Шляхи до творчості / Д.Б. Водохреща. — М.: Знані, 1981. — 93 с.
3. Братус Б.С. Смысловая сфера личности. // Психология личности. Т.2. Пособие. — Самара: Издательский дом «Бахрах», 1999. — 562 с.
4. Варламова Е. П., Степанов С. Ю. Психология творческой уникальности. — М.: Институт психологии РАН, 2002. — 256 с.
5. Вільха Г. CQ, або М'язи творчого інтелекту / Гаррі Олдер; [пер. з англ. З. Потапенко]. - М.: ФЕЙР-ПРЕС, 2004. - 496 с.
6. Вілюнас В. К. Психологічний механізм мотивації людини / В. К. Вілюнас. — М., 1990. — 288 с.
7. Вілюнас В. К. Психологічні механізми біологічної мотивації / В. К. Вілюнас. — М. : Изд-во МГУ, 1986. — 208 с.
8. Волков Б. С. Психология развития личности: исследование. пособие / Б. С. Волков, Н. В. Волкова. — М. : Академичний проект, 2004. — 224 с.
9. Галин А. Л. Личность и творчество. — Новосибирск, 1989. — 128 с.
10. Галян І. М. Ціннісно-смыслові аспекти особистості педагога / І. М. Галян // Проблеми розвитку системи соціальної роботи та неперервної освіти в Україні та за її межами : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Чернівці, 2002. — С. 43–47.
11. Гордєєва Т. О. Мотиваційні передумови обдарованості: з моделі Дж. Рензулі до інтегративної моделі мотивації:[Electronnyyresurs] / Т. О. Гордєєва // Психологічні дослідження. — 2011. — No 1 (15). — Режим доступу до видання: <http://www.psystudy.com/index.php/num/2011n1-15/435-гордєєва15.html>

12. Гречуха І. А. Розвиток творчої особистості в процесі літературної діяльності. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства: монографія. Ред. колегія: Т.В. Коломієць, Т.Ю. Кулаковський, Г. В. Пирог; за науковою редакцією професора Л.П. Журавльової. Житомир: Вид. О. О. Євєнюк, 2020. С. 133-149
13. Додонов Б. І. Класифікація емоцій і емоційна спрямованість особистості / Б. І. Додонов // Вопросы психологии. – 1975. – № 6. – С. 21–33.
14. Додонов Б. І. В мір емоції / Б. І. Додонов. – К. : Політиздат України, 1987. – 139 с.
15. Дружинін В.М. Психологія общественних емоцій. СПб: Пітерком, 1999. — 368 с.
16. Дубовицька Т.Д. До проблеми діагностики вчешної мотивації // Вопросы психологии. -2006. - №1. -С.73-78.
17. Енгельмейер П. К. Теорія творчості. СПб., 1910.
18. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навчальний посібник. - К.: Либідь, 2002. -304с.
19. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. Моляко, О. Музики. – Житомир : Рута, 2006. – 320 с.
20. Іванніков В. А. Формування імпульсу до дії / В. А. Іванніков // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 113–123.
21. Ільїн Е. П. Мотивація і мотиви / Е. П. Ільїна. – СПб. : Пітер, 2008. – 512 с.
22. Кияшко М. О. Життєвий вибір як чинник духовного розвитку особистості в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Марина Олександрівна Кияшко. – К., 2012. – 193 с.
23. Ключ-Стацька Д. Конструювання знань у школі / Дорота Ключ-Стацька. – Ольштин: Wydawnictwo UWM, 2000. – 163 с.

24. Коковський Т. Потреби людини. системна концепція / Тадеуш Коковський. – Вроцлав: Оссолінеум, 1982. – 164 с.
25. Кудріна Т. С. Діяльність, поведінка особистості: потребнісно-мотиваційна підсистема / Т. С. Кудріна // Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – С. 384–406.
26. Леонтьєв А. Н. Потреби, мотиви та емоції : конспект лекцій / Леонтьєв Олексій Миколайович. – М. : Ізд-во Московськ. ун-та, 1971. – 40 с.
27. Леонтьєв А. Н. Діяльність. Свідомість. Особистість / А. Н. Леонтьєв. – 2-е вид., стер. – М. : Смиль, 2005. – 352 с.
28. Леонтьєв Д. А. Нарис психології особистості / Д. А. Леонтьєв. – М. : Смиль, 1997. – 64 с. 72. Леонтьєв Д. А. Психологія сенсу: природа, структура і динаміка семантичної реальності / Д. А. Леонтьєв. – 2-е вид., іспр. – М. : Смиль, 2003. – 512 с.
29. Магомед-Емінов М. Ш. Мотивація досягнення: структура та механізми : дис. канд. Психол. НАУК: спец. 19.00.01 – загальна психологія, історія психології / М. Ш. Магомед-Емінов. – М., 1987. – 343 с.
30. Магомед-Емінов М. Ш. Мотивація і контроль над дією / М. Ш. Магомед-Емінов. – М. : МГУ, 1991. – 144 с.
31. Магун В. С. Потреби та психологія соціальної активності особистості / Володимир Самуїлович Магун. – Л. : Наука : Ленінгр. Отд-Ніє, 1983. – 176 с.
32. Маслоу А. «У напрямку психології буття».—М.: Ексмо-Прес, 2002. — 272 с.
33. Маслоу Абрахам. Мотивация и личность. СПб.: Питер, 2003. – 352 с.
34. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одарённости. Вопросы психологии. 1994. №5. С.86-95.
35. Моргун В. Ф. Багатовимірна теорія особистості і принцип додаткової діяльності, установки і актука / В. Ф. Моргун // Харківська школа

психології: наследія і сучасна наука. – Харків : Ізд-во ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2012. – С. 106–116.

36. Моргун В. Ф. Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування / В. Ф. Моргун // Філософсько-соціологічна думка. – К., 1992. – № 2. – С. 27–40.

37. Немов Р. С. Психологія : в 3 кн. / Р. С. Немов. – 4-е ізд. – М. : Гуманіт. ред. , в. центр VLADOS, 2001. – Кн. 1 : Загальні основи психології. – 688 с.

38. Ніколаєнко Н. М. Психологія творчості : учеб. поз./ Н. Н. Ніколаєнко. – СПб. : Мова, 2005. – 277 с.

39. Основи психології / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 1996. – 632 с.

40. Пілоян Р. А. Мотивація спортивної діяльності / Р. А. Пілоян. – М. : Фізкультура і спорт, 1984. – 112 с.

41. Платонов К. К. Структура і розвиток особистості / К. К. Платонов; отв. Червоний. А. Д. Глоточкін ; АН СРСР, Ін-т психологія. – М. : Наука, 1986. – 254 с.

42. Подшивайлова Л. І. Методологічні переваги використання аксіоматичного підходу в психологічних дослідженнях особистості / Л. І. Подшивайлова, М. О. Гончаренко // Педагогічна освіта: теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. – К. : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – № 2 (14). – С. 76–81.

43. Подшивайлова Л. І. Типологія особистісно-колективістського самовизначення студентів в умовах навчального процесу : автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Лідія Іванівна Подшивайлова. – К., 1993. – 16 с.

44. Попек С. Анкета творчої поведінки KANN / Станіслав Попек. – Люблін: УМКС, 2000. – 84 с. 66.

45. Психологический словарь / под червоний. В. В. Давидова, А. В. Запорожець, Б. Ф. Ломова та ін.; Науч.-ісслед. Інститут загальної та педагогічної психології Акад . пед.наук ССРСР. – М. : Педагогіка, 1983. – 448 с.
46. Психологічний словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. – К. : Наук. світ, 2007. – 274 с.
47. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
48. Психологія особистості : словник-довідник / за редакцією П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 320 с.
49. Пуанкаре А. О науке / Анрі Пуанкаре ; за ред. Л. С. Понпрягіна. – 2-е вид., стр. – М. : Наука, 1990. – 736 с.
50. Реан А. А. Психологія педагогічної діяльності ні / А. А. Реан. – Іжевськ : Ізд-во Удмурт. Університет, 1994. – 349 с.
51. Рензуллі, Дж. Модель тріади збагачення: Посібник з розробки обґрунтованих програм для обдарованих і талановитих / Joseph S. Ренцуллі. – Менсфілдський центр, КТ: Творча навчальна преса, 1977. – 326 с.67.
52. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній філософії, психології та педагогіці / В. В. Риболовля. – К. : Інформаційні системи, 2012. – 226 с.
53. Рибалка В. В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників : автореф. дис. доктора психол. наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / В. В. Рибалка. – К., 1998. – 40 с.
54. Роменець В. А. Історія психології ХХ століття / В. А. Роменець, І. П. Маноха; вст. ст. В. О. Татенка, Т. М. Титаренко. – Вид. 2-ге, стереотип. – К. : Либідь, 2003. – 992 с.
55. Ротенберг В.С. Психофізіологічні аспекти дослідження творчості Психологія художньої творчості: Хрестомачія/ Сост. К.В.Сельченко. -Мн.: Жнива, 1999. - С.569-593.
56. Рубінштейн С. Л. Проблеми загальної психології / С. Л. Рубінштейн. – М. : Педагогіка, 1973. – 423 с.

57. Слупецький Е.В. Елементи математичної логіки та теорії множин / Е. Слупецький, Л. Борковського. – М. : Прогрес, 1965. – 368 с.
58. Столл Р. Набори. Логіка. Аксиоматичні теорії / Роберт Р. Штолл. – М. : Просвещение, 1968. – 232 с.
59. Сучасний психологічний словник / comp. і obshch. red. В. Г. Мещеряков В. П. Зінченко. – М. : АСТ ; СПб. : ПРАЙМ-ЕВРЕЗНАК, 2007. – 290 с.
60. Фромм Э. Искусство любить. Пер с англ.; Под ред. Д. А. Леонтьева. 2-е изд. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008. 106 с.
61. Хекхаузен Х. Мотивація і активність / Ч. Хекхаузен. – СПб. : Пітер, 2003. – 860 с.
62. Хекхаузен Х. Психологія мотивації досягнень / Ч. Хекхаузен. – СПб. : Мова, 2001. – 256 с.
63. Чернобровкін В.М. Психологія прийняття педагогічних рішень: Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 416 с.
64. Шадріков В.Д. Проблеми професійних здібностей // Психол. Журнал. – 1982. – Т. 3. – № 5. – С. 13-26.
65. Шихі Г. Вікові кризи. Етапи особистісного зростання. – СПб.: Ювента, 1999.
66. Шопіна М. О. Розвиток творчого потенціалу дітей шкільного віку: наук. метод. посіб. / М. О. Шопіна. – Луганськ : СПД Резніков, 2010. – 92 с.
67. Штерн В. Обдарованість дітей і підлітків і методи її дослідження. М., 1926.
68. Яковлева Е. Л. Розвиток творчого потенціалу особистості школи // Вопросы психологии. 1996. No 3. с. 28–34.
69. Яремич С.Н. Врубель. Жизнь и творчество. – М.:Издание Кнебель, 1919. – 188 с.
70. Ярошевський М. Г. Психологія творчості та творчості в психології: мистецтвознавство та психологія художньої творчості. М., 1988. С. 31–50.

ДОДАТКИ

Додаток А

«Методика № 2»

Інструкція: Оцініть міру своєї готовності здійснити дії, про які Вас питають. При відповіді на кожних з 25 запитань поставте відповідний бал за такою схемою:

2 бали – повністю згоден, повне „ТАК”

1 бал – більше „ТАК”, ніж „НІ”

0 балів – ні „ТАК”, ні „НІ”, дещо середнє

-1 бал – більше „НІ”, ніж „ТАК”

-2 бали – повне „НІ”

Запитання

1. Чи перевищили б Ви встановлену швидкість, щоб швидше надати медичну допомогу важкохворій людині?
2. Чи погодилися б Ви заради гарного заробітку брати участь у небезпечній і довготривалій експедиції?
3. Чи стали б Ви на шляху небезпечного злодія-втікача?
4. Чи могли б Ви їхати на підніжці товарного вагона при швидкості 100км/год ?
5. На наступний день після безсонної ночі Ви можете нормально працювати ?
6. Чи перейшли б Ви першим дуже холодну річку ?
7. Чи позичили б Ви другові велику суму грошей, будучи не зовсім упевненим, що він зможе повернути Вам ці гроші ?
8. Чи зайшли б Ви у клітку з левами разом з дресирувальником, якби він запевнив Вас, що це безпечно ?
9. Чи могли б Ви під керівництвом ззовні залізи на високу фабричну трубу?

10. Чи могли б Ви без тренування керувати вітрильним човном?
11. Чи ризикнули б Ви схопити за вуздечку коня, котрий біжить?
12. Чи могли б Ви після 10 стаканів пива їхати на велосипеді?
13. Чи могли б Ви здійснити стрибок з парашутом ?
14. Могли б Ви при необхідності проїхати без квитка від Донецька до Ужгорода?
15. Чи могли б Ви здійснити автотурне, якби за кермом сидів Ваш знайомий, котрий нещодавно потрапив у важку дорожно-транспортну пригоду ?
16. Чи могли б Ви з 10-метрової висоти зістрибнути на тент пожежної команди?
17. Чи могли б Ви, щоб позбутися важкого і тривалого захворювання з постільним режимом, зважитися на небезпечну для життя операцію?
18. Чи могли б Ви зістрибнути з підніжки товарного потягу, який рухається зі швидкістю 50 км/год.
19. Чи могли б Ви у винятковому випадку разом з сімома іншими людьми піднятися у ліфті, розрахованому на 6 людей ?
20. Чи могли б Ви за велику грошову винагороду перейти із зав'язаними очима по жвавлене вуличне перехрестя ?
21. Чи взялися б Ви за небезпечну для життя роботу, якби за неї добре платили ?
22. Чи могли б Ви після 10 чарок горілки виконувати арифметичні дії ?

23. Чи могли б Ви за вказівкою Вашого начальника взятися за високовольтний провід, якби він запевнив Вас, що той знеструмлений ?

24. Чи могли б Ви після деяких попередніх пояснень керувати вертольотом ?

25. Чи могли б Ви, маючи квитки, але не маючи грошей і продуктів доїхати від Житомира до Києва?

«Методика N 3»

Інструкція: на кожен з нижчезазначених питань відповідайте "Так" або "Ні".

1. Коли є вибір між двома варіантами, його краще зробити швидше, ніж відкласти на певний час.
2. Я легко дратуюся, коли помічаю, що не можу па всі 100% виконати завдання.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я все ставлю на карту.
4. Коли виникає проблемна ситуація, я найчастіше приймаю рішення одним з останніх.
5. Коли в мене два дні поспіль немає діла, я втрачаю спокій.
6. У деякі дні мої успіхи нижче середніх.
7. Але відношенню до себе я більш строгий, ніж по відношенню до інших.
8. Я більш доброзичливий, ніж інші.
9. Коли я відмовляюся від важкого завдання, то йотом суворо засуджую себе, бо знаю, що в ньому я домігся б успіху.
10. У процесі роботи я потребую невеликих паузах для відпочинку.
11. Старанність - це не основна моя риса.
12. Мої досягнення в праці не завжди однакові.
13. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, якою я зайнятий.
14. Осуд стимулює мене сильніше, ніж похвала.
15. Я знаю, що мої колеги вважають мене діловою людиною.
16. Перешкоди роблять мої рішення більш твердими.
17. У мене легко викликати честолубство.

18. Коли я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.
19. При виконанні роботи я не розраховую на допомогу інших.
20. Іноді я відкладаю те, що повинен був зробити зараз.
21. Треба покладатися тільки на самого себе.
22. У житті мало речей більш важливих, ніж гроші.
23. Завжди, коли мені треба буде виконати важливе завдання, я ні про що інше не думаю.
24. Я менш честолюбний, ніж багато інших.
25. У кінці відпустки я зазвичай радію, що скоро вийду на роботу.
26. Коли я розташований до роботи, я роблю се краще і кваліфікованішими, ніж інші.
27. Мені простіше і легше спілкуватися з людьми, які можуть завзято працювати.
28. Коли у мене немає справ, я відчуваю, що мені не по собі.
29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.
30. Коли мені доводиться приймати рішення, я намагаюся робити це якомога краще.
31. Мої друзі іноді вважають мене ледачим.
32. Мої успіхи в якійсь мірі залежать від моїх колег.
33. Безглуздо протидіяти волі керівника.
34. Іноді не знаєш, яку роботу доведеться виконувати.
35. Коли щось не ладиться, я нетерплячий.
36. Я зазвичай звертаю мало уваги на свої досягнення.
37. Коли я працюю разом з іншими, моя робота дає великі результати, ніж роботи інших.
38. Багато чого, за що я беруся, що не доводжу до кінця.
39. Я заздрю людям, які не завантажені роботою.

40. Я не заздрю тим, хто прагне до влади і положенню.

41. Коли я впевнений, що стою на правильному шляху, для доведення своєї правоти я йду аж до крайніх заходів.

«Методологія No4»

Інструктаж: «Підпишіть, будь ласка, бланки відповідей. Тест складається з ряду тверджень, що стосуються окремих сторін та рис характеру, а також думок і почуттів із приводу деяких життєвих ситуацій. Щоб оцінити ступінь вашої згоди або незгоди з кожним із тверджень, використайте наступну шкалу (можна написати на дошці): +3 — цілком згодний; +2 — згодний; +1 — швидше згодний, ніж не згодний; 0 — нейтральний; -1 — швидше не згодний, ніж згодний; -2 — не згодний; -3 — цілком не згодний.

Прочитайте твердження тесту й оцініть ступінь своєї згоди (або незгоди). При цьому на бланку для відповідей проти номера твердження поставте значок («+» або «галочку»), що відповідає обраному вами варіанту відповіді.

Не витрачайте час на обмірковування відповідей. Давайте ту відповідь, що перша спала вам на думку. Кожне наступне твердження читайте тільки після того, як ви вже оцінили попереднє. У жодному разі нічого не пропускайте. При обробці виробляється підрахунок певних балів, а не змістовний аналіз відповідей на окремі пункти тесту. Результати тесту будуть використані тільки для наукових цілей і дається повна гарантія їхнього нерозголошення.

У тесті немає «гарних» або «поганих» відповідей. Не намагайтеся зробити своїми відповідями сприятливе враження. Вільно й щиро виражайте свою власну думку.

Якщо у вас виникли які-небудь запитання, задайте їх перш, ніж виконувати тест. Тепер приступайте до роботи».

форма мантії

Прізвище, ім'я _____

Дата _____

Інструкція. Заповніть паспортну частину бланку. Уважно читайте запитання анкети. Щоб оцінити ступінь вашої згоди або незгоди з кожним із

твердженнь, використайте наступну шкалу: +3 — цілком згодний; +2 — згодний; + 1 — швидше згодний, ніж не згодний; 0 — нейтральний; —1 — швидше незгодний, ніж згодний; —2 — не згодний; -3 — цілком не згодний.

Варіанти відповідей відмічайте зручним для вас способом у відповідній графі.

Тест опитувача для оцінки прагнення до прийняття (ШКАЛА СП)

1. Я легко сходжуся з людьми.
2. Коли я засмучений, то віддаю перевагу швидше бути на людях, ніж залишатися один.
3. Якби мені довелося вибирати, то я волів би, щоб мене вважали здібним і кмітливим, а не доброзичливим і товариським.
4. Я потребую близьких друзів менше, ніж більшість людей.
5. Я кажу людям про свої переживання скоріше часто й охоче, ніж роблю це рідко і лише в особливих випадках.
6. Від хорошого фільму я отримую більше задоволення, ніж від великої компанії.
7. Мені подобається заводити якомога більше друзів.
8. Я скоріше волів би провести свій відпочинок далеко від людей, ніж на жвавому курорті.
9. Я думаю, що більшість людей славу і шану цінують понад дружби.
10. Я волів би самотійну роботу колективною.
11. Зайва відвертість з друзями може зашкодити.
12. Коли я зустрічаю на вулиці знайомого, я швидше за намагаюся перекинутися з ним хоча б парою слів, ніж пройти, просто привітавшись.
13. Незалежність і свободу від уподобань я віддаю перевагу міцним дружнім зв'язкам.
14. Я відвідую компанії і вечірки, тому що це хороший спосіб завести друзів.

15. Якщо мені потрібно прийняти важливе рішення, то я швидше пораджуся з друзями, ніж стану обмірковувати його один.
16. Я не довіряю занадто відкритого прояву дружніх почуттів.
17. У мене багато близьких друзів.
18. Коли я перебуваю з незнайомими людьми, мені зовсім не важливо, подобаюся я їм чи ні.
19. Індивідуальні ігри та розваги я віддаю перевагу груповим.
20. Відкриті емоційні люди приваблюють мене більше, ніж серйозні, зосереджені.
21. Я швидше прочитаю цікаву книгу або сходжу в кіно, ніж проведу час на вечірці.
22. Подорожуючи, я більше люблю спілкуватися з людьми, ніж просто насолоджуватися видами або одному відвідувати визначні пам'ятки.
23. Мені легше вирішити важку проблему, коли я обмірковую її один, ніж коли обговорюю її з іншими.
24. Я вважаю, що у важких життєвих ситуаціях потрібно розраховувати тільки на свої сили, ніж сподіватися на допомогу друзів.
25. Навіть у колективі мені важко повністю відволіктися від турбот і термінових справ.
26. Опинившись в новому місці, я швидко здобуваю широке коло знайомих.
27. Вечір, проведений за улюбленим заняттям, приваблює мене більше, ніж жвава вечірка.
28. Я уникаю занадто близьких відносин з людьми, щоб не втратити особисту свободу.
29. Коли у мене поганий настрій, я намагаюся не показувати своїх почуттів, ніж намагаюся з ким - небудь поділитися.
30. Я люблю бувати в суспільстві і завжди радий провести час у веселій компанії.

Тест опитувача для оцінки страх відкидання (ШКАЛА СО)

1. Я соромлюся іти в малознайоме суспільство.
2. Якщо вечірка мені не подобається, я все одно не йду першим.
3. Мене б дуже зачепило, якби мій близький друг став би суперечити мені при сторонніх людях.
4. Я намагаюся менше спілкуватися з людьми критичного складу.
5. Зазвичай я легко спілкуюся з незнайомими людьми.
6. Я не відмовлюся піти в гості з - за того, що там будуть люди, які мене не люблять.
7. Коли два моїх друга сперечаються, я вважаю за краще не втручатися в їх суперечку, навіть якщо з ким - то з них не згоден.
8. Якщо я попрошу кого - то піти зі мною, а він мені відмовить, то я не наважуся попросити його знову.
9. Я обережний у висловлюванні своєї думки, поки добре не впізнаю людини.
10. Якщо під час розмови я чого - то не зрозумів, то краще я це пропущу, ніж перерву говорить і попрошу повторити.
11. Я відкрито критикую людей і очікую від них того ж.
12. Мені важко говорити людям "ні".
13. Я все ж можу отримати задоволення від вечірки, навіть якщо бачу, що одягнений не по случаю.
14. Я болісно сприймаю критику на свою адресу.
15. Якщо я не подобаюся комусь - то, то намагаюся уникати цієї людини.
16. Я не соромлюся звертатися до людей за допомогою.
17. Я рідко суперечу людям через побоювання їх зачепити.
18. Мені часто здається, що незнайомі люди дивляться на мене критично.
19. Всякий раз, коли я йду в незнайоме товариство, я вважаю за краще брати з собою друга.

20. Я часто говорю те, що думаю, навіть якщо це неприємно співрозмовнику.

21. Я легко освоююся в новому колективі.

22. Часом я впевнений, що нікому не потрібен.

23. Я довго переживаю, якщо стороння людина невтішно висловився на мою адресу.

24. Я ніколи не відчуваю себе самотнім у компанії.

25. Мене дуже легко зачепити, навіть якщо це непомітно з боку.

26. Після зустрічі з новою людиною мене зазвичай мало хвилює, чи правильно я поведився.

27. Коли я повинен за чим - або звернутися до офіційної особи, я майже завжди чекаю, що мені відмовлять.

28. Коли потрібно попросити продавця показати вподобану мені річ, я відчуваю себе невпевнено.

29. Якщо я незадоволений тим, як поводитьься мій знайомий, я зазвичай прямо вказую йому на це.

30. Якщо в транспорті я сиджу, мені здається, що люди дивляться на мене з докором.

31. Опинившись в незнайомій компанії, я швидше за активно включаюся в бесіду, ніж залишаюся осторонь.

32. Я соромлюся просити, щоб повернули мою книгу або яку - то іншу річ, зайняту у мене на час.